==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

રમેશ મહેતા

વિરુદ્ધ

સાંવલ ચંદ સંઘવી અને અન્ય

૨૦ એપ્રિલ, ૨૦૦૪

[વી. એન. ખરે, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ, એસ. બી. સિન્હા અને એસ. એચ. કાપડિયા, ન્યાયમૂર્તિઓ]

નગરપાલિકા કાયદા:

રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૯–કલમો ૩(૩૬), ૯, ૬૫ અને ૭૨–રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ (અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ) નિયમો, ૧૯૭૪–નિયમ ૩(૫), (૮) અને (૯)–બોર્ડના અધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ–નગરપાલિકા બોર્ડના સભ્યોની કુલ સંખ્યાના ૨/૩ ની બહુમતીની ગણતરી–શું નગરપાલિકા બોર્ડમાં નિમણૂક પામેલા સભ્યોનો સમાવેશ થાય છે કે કેમ–ઠેરવવામાં આવ્યું: ૧૯૯૪ ના ૭૪મા બંધારણીય

સુધારા પહેલાં અને ૧૯૯૪ પછી સભ્યોની "કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગ 'ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા' દર્શાવે છે–જોકે, ૧૯૯૪ ના બંધારણીય સુધારાને અનુસરીને, કલમો ૯, ૬૫ અને ૭૨ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો અને નિમણૂક પામેલા સભ્યોને મતદાનનો અધિકાર નકારવામાં આવ્યો હતો–તેથી, સભ્યોની કુલ સંખ્યામાંથી નિમણૂક પામેલા સભ્યો બાકાત રહે છે અને તે મુજબ બોર્ડના મતદાન કરવા માટે હકદાર હોય તેવા સભ્યોની નિયત બહુમતી દ્વારા અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર થતાં અધ્યક્ષનો હોદ્દો ખાલી થયેલો ગણાશે–ભારતનું સંવિધાન, ૧૯૫૦–અનુચ્છેદ ૨૪૩આર.

સંચાર નગરપાલિકા બોર્ડમાં ૨૦ ચૂંટાયેલા સભ્યો, ૨ નિમણૂક પામેલા સભ્યો અને એક ધારાસભ્ય *(હોદ્દાની રૂએ)*, એમ કુલ મળીને ૨૩ સભ્યો હતા. અધ્યક્ષ–અપીલકર્તા સામે અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો; એસડીઓની ઉપસ્થિતિમાં આ પ્રસ્તાવ પસાર થયો હતો કારણ કે નિમણૂક પામેલા સભ્યોને બાદ કરતાં બોર્ડના સભ્યોની કુલ સંખ્યા ૨૧ હતી અને ૨૧ ના ૨/૩ એટલે કે ૧૪ થતા હતા, જેની સામે ૧૫ સભ્યોએ મતદાન કર્યું હતું. અપીલકર્તાએ એસડીઓના નિર્ણયને પડકારતી અરજી દાખલ કરી હતી કે ૨ નિમણૂક પામેલા સભ્યો સહિત બોર્ડના સભ્યોની કુલ સંખ્યા ૨૩ હતી અને ૨૩ ના ૨/૩ એટલે કે ૧૫.૩૩ થાય અને ૧૪ નહીં. હાઇકોર્ટના સિંગલ જજે ઠેરવ્યું હતું કે, નિમણૂક પામેલા સભ્યોને મતદાનનો કોઈ અધિકાર ન હોવા છતાં પણ, સભ્યોની કુલ સંખ્યાની ગણતરી કરતી વખતે તેમનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. તેનાથી નારાજ થયેલા સામાવાળાએ અપીલ દાખલ કરી હતી. ડિવિઝન

બેંચે એમ ઠેરવીને અપીલ ગ્રાહ્ય રાખી હતી કે રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૯ ની કલમો ૩(૩૬) અને ૯ સાથે વંચાણે લેતાં રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ (અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ) નિયમો, ૧૯૭૪ ના નિયમ ૩(૯) માં વપરાયેલ 'સભ્યોની કુલ સંખ્યા' શબ્દપ્રયોગમાંથી નિમણૂક પામેલા સભ્યો બાકાત હતા. આથી આ પ્રસ્તુત અપીલો ઉપસ્થિત થઈ છે.

અપીલકર્તા–અધ્યક્ષે એવી દલીલ કરી હતી કે ચૂંટણી કરવાનો અધિકાર એ વૈધાનિક અધિકાર છે; ચૂંટણી અને હોદ્દા પરથી દૂર કરવાના દરેક કેસમાં કોર્ટે પ્રશ્નગત અધિનિયમની તપાસ કરવાની રહે છે; ૭૪મા બંધારણીય સુધારા પછી, વિધાનમંડળે કલમ ૩(૧૫) હેઠળ 'સભ્ય' ની વ્યાખ્યા અને કલમ ૩(૩૬) હેઠળ "કુલ સંખ્યા" ની વ્યાખ્યામાં સુધારો કર્યો ન હોવાથી, જેમાં નિમણૂક પામેલા સભ્યોનો સમાવેશ થાય છે અને કલમ ૯(એ)(૧) અને (૨) હેઠળ નગરપાલિકા બોર્ડના બંધારણમાં નિમણૂક પામેલા સભ્યો સામેલ હતા, જેઓ સભ્યોની કુલ સંખ્યાનો ભાગ બન્યા હતા, તેથી અધિનિયમમાં "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગનો અર્થ 'ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા' એવો કરી શકાય નહીં; અધિનિયમની કલમ ૩(૩૬) ની સાથે ૧૯૭૪ ના નિયમોના નિયમ ૩(૮) અને નિયમ ૩(૯) ને વાંચતાં એ સ્પષ્ટ છે કે અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ નિમણૂક પામેલા સભ્યો સહિતના સભ્યોની કુલ સંખ્યાના ૨/૩ ની નિયત બહુમતીથી પસાર થવો જોઈએ; અને સામાવાળા કેસસ ઓમિસસનો દાવો કરી રહ્યા છે કે 'સભ્યોની કુલ સંખ્યા' શબ્દોનો અર્થ 'ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા'

તરીકે થવો જોઈએ.

સામાવાળા નંબર ૧ એ એવી દલીલ કરી હતી કે ૧૯૭૪ ના નિયમોના નિયમ ૩ ના પેટા–નિયમો (૫), (૮) અને (૯) માં વપરાયેલ 'સભ્યોની કુલ સંખ્યા' શબ્દપ્રયોગને અધિનિયમની કલમ ૩(૩૬) સાથે વંચાણે લેવો જોઈએ, જે વ્યાખ્યાની કલમ છે અને જણાવે છે કે સંદર્ભ અનુસાર અન્યથા અપેક્ષિત ન હોય તો, બોર્ડના સભ્યોના સંદર્ભમાં વપરાય ત્યારે "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગનો અર્થ તે સમયે હોદ્દો ધરાવતા સભ્યોની કુલ સંખ્યા થશે; ૧૯૯૪ ના સુધારા પહેલાં સહ–વરણ કરાયેલા સભ્યો બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો સમકક્ષ હતા, જોકે ૧૯૯૪ ના સુધારા પછી નિમણૂક પામેલા સભ્યોને મતદાનનો કોઈ અધિકાર ન હતો અને તેથી અધિનિયમમાં ૧૯૯૪ ના સુધારા પહેલાં પણ નિયમ ૩(૮) અને (૯) માં વપરાયેલ "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગનો અર્થ "ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા" થતો હતો; ૭૪મા બંધારણીય સુધારાને અનુસરીને, અધિનિયમની કલમો ૯, ૬૫ અને ૭૨ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો જેના દ્વારા નિમણૂક પામેલા સભ્યોને મતદાનના અધિકારથી વંચિત કરવામાં આવ્યા હતા પરંતુ ૧૯૭૪ ના નિયમો યથાવત રહ્યા હતા અને તેથી ૧૯૭૪ ના નિયમોનું અર્થઘટન કલમો ૯, ૬૫ અને ૭૨ ની સુધારેલી જોગવાઈઓ અનુસાર કરવું પડશે જે નગરપાલિકા બોર્ડની બેઠકોમાં નિમણૂક પામેલા સભ્યોને મતદાન કરવાથી પ્રતિબંધિત કરે છે;

અપીલો ફગાવી દેતાં, અદાલતે

ન્યાયમૂર્તિ કાપડિયા (પોતાના વતી અને મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ વી. એન. ખરે વતી) મારફતે ઠેરવ્યું:

ઠેરવવામાં આવ્યું: ૧. ચૂંટણી કરવાનો અધિકાર અને ચૂંટાવાનો અધિકાર એ વૈધાનિક અધિકાર છે અને કોઈપણ પદ પર ચૂંટણીની રીત અને પદ્ધતિ એ તે પદ પરથી વ્યક્તિને દૂર કરવાની યોજના કરતાં ભિન્ન હોઈ શકે છે, તેમ છતાં, દરેક કેસમાં અધિનિયમની તપાસ કરવાની રહે છે. (૪૩૪–એફ)

૨.૧. રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૯ હેઠળ ૧૯૯૪ ના ૭૪મા બંધારણીય સુધારા પહેલાં અને ૧૯૯૪ પછી, વિધાયક આશય એવો રહ્યો છે કે બોર્ડના મતદાન કરવા માટે હકદાર હોય તેવા સભ્યોની નિયત બહુમતી દ્વારા અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર થતાં જ અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષનો હોદ્દો ખાલી થયેલો ગણાશે. (૪૩૬–બી)

૨.૨. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩આર દ્વારા નગરપાલિકાઓના બંધારણની બાબતમાં એક ધરમૂળથી ફેરફાર લાવવામાં આવ્યો હતો. અધિનિયમ હેઠળ, નગરપાલિકાના સભ્યો એ નગરપાલિકા વિસ્તાર (વોર્ડ) ના રહીશો દ્વારા પ્રત્યક્ષ ચૂંટણી મારફતે પસંદ કરાયેલી વ્યક્તિઓ છે. અનુચ્છેદ ૨૪૩આર (૨) (એ)(૧) રાજ્યના વિધાનમંડળને નગરપાલિકા વહીવટના ક્ષેત્રમાં વિશેષ જ્ઞાન ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિને બોર્ડના સભ્ય તરીકે નિયુક્ત કરવાની મંજૂરી આપે છે, જોકે, તે અનુચ્છેદ સાથે જોડાયેલ પરંતુક ઉપ–કલમ (૧) હેઠળ નિમણૂક પામેલી વ્યક્તિને નગરપાલિકાની બેઠકોમાં મતદાન કરવાનો અધિકાર

ધરાવવાથી બાકાત રાખે છે. તેથી, સંવિધાન ચૂંટાયેલા સભ્યો અને મૂળભૂત રીતે સલાહકારી ભૂમિકા ભજવતા નિમણૂક પામેલા સભ્યો વચ્ચે તફાવત પાડે છે. ૧૯૯૪ ના ૭૪મા બંધારણીય સુધારાને અનુસરીને, રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૯ ની કલમો ૯, ૬૫ અને ૭૨ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. સુધારા પહેલાં, સહ-વરણ કરાયેલા સભ્યો ચૂંટાયેલા સભ્યોની સમકક્ષ હતા, અને બંનેને અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર કરીને અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષને તેમના હોદ્દા પરથી દૂર કરવા માટે મતદાન કરવાનો અધિકાર હતો, જોકે, ૧૯૯૪ પછી અધિનિયમની કલમ ૯(૧) હેઠળ માત્ર ચૂંટાયેલા સભ્યો અને વિધાનસભાના સભ્યોને જ મતદાનનો અધિકાર છે; સુધારેલી કલમ ૬૫(૨) હેઠળ, અધ્યક્ષને 'બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો' દ્વારા ચૂંટવાના રહે છે. ૧૯૯૪ પહેલાં, અધ્યક્ષને "બોર્ડના સભ્યો" દ્વારા ચૂંટવાના હતા, જે શબ્દપ્રયોગ બિન-સુધારેલી કલમ ૬૫(૨) માં વપરાયો હતો, કારણ કે સહ-વરણ કરાયેલા સભ્યોને મતદાનનો અધિકાર હતો. આ શબ્દપ્રયોગ સુધારેલી કલમ ૬૫(૨) માં બદલવામાં આવ્યો હતો અને તેના સ્થાને 'બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો' શબ્દપ્રયોગ મૂકવામાં આવ્યો હતો. વાસ્તવમાં, અગાઉ અધિનિયમની કલમો ૬૫ અને ૭૨ માં આવતા 'સભ્યોની કુલ સંખ્યા' શબ્દો રદ કરવામાં આવ્યા છે. ૧૯૯૪ પછીના અધિનિયમની યોજના એવી છે કે અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષની ચૂંટણી બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો દ્વારા કરવામાં આવશે અને બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો દ્વારા અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર થતાં તેમનો હોદ્દો ખાલી થયેલો ગણાશે. (૪૩૫-સી-જી)

રઈસ અહમદ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, [૨૦૦૦] ૧ એસસીસી ૪૩૨, અલગ તારવવામાં આવ્યો.

૨.૩. અધિનિયમની કલમ ૩ 'સંદર્ભ અનુસાર અન્યથા અપેક્ષિત ન હોય તો' શબ્દોથી શરૂ થાય છે અને કલમ ૩(૩૬) 'કુલ સંખ્યા' શબ્દપ્રયોગને આપેલ સમયે હોદ્દો ધરાવતા સભ્યોની કુલ સંખ્યા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે. ઉક્ત 'સભ્યોની કુલ સંખ્યા' શબ્દપ્રયોગ રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ (અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ) નિયમો, ૧૯૭૪ ના નિયમ ૩(૫), (૮) અને (૯) માં જોવા મળે છે. આથી, નિયમ ૩(૫), (૮) અને (૯) ને ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં વાંચવાના રહેશે. આથી, "કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગ 'ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા' દર્શાવે છે. [૪૩૬–એ–બી]

૨.૪. 'બહુમતી' શબ્દનો અર્થ 'મતદાન કરવા માટે હકદાર વ્યક્તિઓની બહુમતી' થાય છે. તે સુધારા પહેલાં રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૯ ની કલમો ૬૫(૯) અને ૭૨(૯) માં સ્થાન ધરાવે છે. ૧૯૭૪ ના નિયમોના નિયમ ૩ હેઠળ "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દોનો અર્થ મતદાનનો અધિકાર ધરાવતા સભ્યોની કુલ સંખ્યા થતો હતો. [૪૩૪–ડી–ઈ]

નોલ્સ વિરુદ્ધ ઝૂઓલોજિકલ સોસાયટી ઓફ લંડન, (૧૯૫૯) ૧ ડબલ્યુએલઆર ૮૨૩, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

શેકલટન દ્વારા લિખિત લો એન્ડ પ્રેક્ટિસ ઓફ મીટિંગ્સ, ૮મી આવૃત્તિ

પાનું ૬૬, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૫. તે સ્વીકારી શકાય નહીં કે સામાવાળા કેસસ ઓમિસસનો એવો દાવો કરી રહ્યા છે કે "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દોનો અર્થ 'ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા' તરીકે થવો જોઈએ. જોકે અદાલત કેસસ ઓમિસસ (કાયદાકીય ચૂંક) ની પૂર્તિ કરી શકતી નથી, પરંતુ એ પણ તેટલું જ સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે વાસ્તવમાં કંઈ ન હોય ત્યારે કેસસ ઓમિસસ ઊભું થાય તે રીતે તેણે કાયદાનું અર્થઘટન કરવું જોઈએ નહીં. (૪૩૬–ડી–ઈ)

કર્ણાટક રાજ્ય વિરુદ્ધ ભારત સંઘ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૭૮) એસસી ૬૮, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

ન્યાયમૂર્તિ સિન્હા અનુસાર: (પૂરક મત):

૧.૧. ચૂંટણી લડવાનો અધિકાર જોકે કોઈ કાનૂન હેઠળ ઉદ્ભવે છે, તેમ છતાં સંવિધાનના ૭૪મા સુધારા અધિનિયમને ધ્યાને લેતાં, તેનું અર્થઘટન બંધારણીય યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને કરવું જોઈએ. સંવિધાનમાં ઉક્ત સુધારાના કારણે પાયાના સ્તરે લોકશાહી દાખલ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. એકવાર પાયાની લોકશાહીનો ખ્યાલ સ્વીકારવામાં આવે, પછી અધિનિયમની જોગવાઈઓને વ્યવહારુ અને હેતુલક્ષી અર્થ આપવો જ જોઈએ. [૪૩૮–ડી–એફ]

૧.૨. રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૯ માં અર્થઘટનની

કલમની શરૂઆત "સંદર્ભ અનુસાર અન્યથા અપેક્ષિત ન હોય તો" શબ્દપ્રયોગથી થાય છે; વ્યાખ્યાને અલગ પાડીને વાંચવાની હોતી નથી. તેને તે શબ્દસમૂહના સંદર્ભમાં વાંચવી જોઈએ જે તેને વ્યાખ્યાયિત કરે છે. તે અસ્પષ્ટ કે સંદિગ્ધ હોવી જોઈએ નહીં. શબ્દોની વ્યાખ્યાને અર્થપૂર્ણ ઉપયોગ આપવો જોઈએ; જ્યાં સંદર્ભ અર્થઘટનની કલમમાં આપેલી વ્યાખ્યાને બિન-લાગુપાત્ર બનાવે છે, ત્યાં એ જ અર્થ આપી શકાય નહીં. [૪૩૯-બી-સી]

મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ ઈન્ડિયન મેડિકલ એસોસિએશન, [૨૦૦૨] ૧ એસસીસી ૫૮૯; અને નેશનલ ઈન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ સ્વરણ સિંહ અને અન્ય, [૨૦૦૪] ૩ એસસીસી ૨૯૭, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૧.૩. ગૌણ કે સોંપાયેલ વિધાનને પણ કાનૂનની જોગવાઈઓને અમલી બનાવી શકાય તે રીતે અર્થપૂર્ણ રીતે વાંચવું જોઈએ. કોઈ શબ્દનો સાચો અર્થ પસંદ કરતી વખતે તેના પરિણામોને ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ. જો બે અર્થઘટનો સ્વીકારવા શક્ય હોય, તો જે અર્થ જોગવાઈને કાર્યક્ષમ બનાવે અને વૈધાનિક યોજના સાથે સુસંગત હોય તેને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ. [૪૪૦-બી-સી]

રીમા અગ્રવાલ વિરુદ્ધ અનુપમ અને અન્ય, [૨૦૦૪] ૩ એસસીસી ૧૯૯, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

દિપલ ગિરીશભાઈ સોની અને અન્ય વિરુદ્ધ યુનાઈટેડ ઈન્ડિયા ઈન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ, બરોડા, (૨૦૦૪) ૩ સ્કેલ ૫૪૬, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

આર. વિરુદ્ધ સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ ફોર ધ હોમ ડિપાર્ટમેન્ટ એક્સ. ડી. વેનેબલ્સ, (૧૯૯૮) એસી ૪૦૭, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૧. ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩આર ની સુસંગતતામાં વર્ષ ૧૯૯૪ માં મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટમાં સુધારા કરવામાં આવ્યા હોવા છતાં, કાર્યપદ્ધતિ ઠરાવતા રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ (અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ) નિયમો, ૧૯૭૪ માં કોઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી. બિન-સુધારેલી જોગવાઈઓ હેઠળ જે તમામ સભ્યો ચૂંટાયેલા સભ્યો ન હતા તેમને ચૂંટાયેલા સભ્યો તરીકે ગણવામાં આવતા હતા. તેમના અધિકારો તેમની સમકક્ષ હતા. અધ્યક્ષની ચૂંટણી અને હોદ્દા પરથી દૂર કરવાની બાબતમાં સંવિધાને ચૂંટાયેલા સભ્ય અને નિમણૂક પામેલા સભ્ય વચ્ચે તફાવત કર્યો છે તે હકીકત જ સૂચવે છે કે હવે નવું અર્થઘટન જરૂરી બન્યું છે. નિમણૂક પામેલા સભ્યો વિષયનું વિશેષ જ્ઞાન ધરાવતી વ્યક્તિઓ છે. તેમની નિમણૂક એટલા માટે કરવામાં આવે છે કે જેથી તેઓ બોર્ડના સભ્યોને યોગ્ય સલાહ આપી શકે જે નગરપાલિકાના કારભારને કાર્યક્ષમ રીતે ચલાવવા માટે તેને સક્ષમ બનાવે. તે પદ પર કઈ વ્યક્તિ બિરાજમાન છે કે તેનો રાજકીય ઝુકાવ શો છે તે હકીકતને ધ્યાને લીધા વિના તેઓ બોર્ડના સભ્ય તરીકે ચાલુ રહે છે. તેમને ચૂંટણી સાથે કોઈ લેવાદેવા હોતી નથી. તેઓ તેમાં ભાગ લેતા નથી. વધુ પ્રબળ કારણોસર તેમને અધ્યક્ષ કે ઉપાધ્યક્ષને હોદ્દા પરથી દૂર કરવાના સંબંધમાં પણ કોઈ ભૂમિકા સોંપવામાં આવી નથી. [૪૩૮-જી-એચ; ૪૩૯-એ-બી]

૨.૨. જોકે, સુધારાના કારણે એવો કોઈ સંકેત આપવામાં આવ્યો નથી કે તેનાથી નિમણૂક પામેલા સભ્યોમાં કોઈ વિશેષ અધિકારનું સર્જન કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, જોકે તેઓ આવી કાર્યવાહીમાં ભાગ લેશે નહીં અને અધ્યક્ષની ચૂંટણીમાં કે તેમને હોદ્દા પરથી દૂર કરવાની કાર્યવાહીમાં તેમની પાસે કોઈ મતદાનનો અધિકાર રહેશે નહીં. વર્ષ ૧૯૭૪ માં ઘડવામાં આવેલા નિયમોમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો ન હોવાથી; અસરકારક અને યોગ્ય અર્થ આપવાના ઉદ્દેશ્યથી, તેનો એવો અર્થ કરવો જ જોઈએ કે માત્ર મતદાનનો અધિકાર ધરાવતા સભ્યો જ તે કાર્યવાહીમાં ભાગ લેવા માટે હકદાર છે અને નિમણૂક પામેલા સભ્યો નહીં. [૪૪૩–સી–ઈ]

ધી વર્કમેન ઓફ મેસર્સ ફાયરસ્ટોન ટાયર એન્ડ રબર કંપની ઓફ ઇન્ડિયા (પ્રાઇવેટ) લિમિટેડ અને અન્ય વિરુદ્ધ ધી મેનેજમેન્ટ અને અન્ય, એ.આઇ.આર. (૧૯૭૩) એસસી ૧૨૨૭ અને રઈસ અહમદ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, [૨૦૦૦] ૧ એસસીસી ૪૩૨, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

દીવાની અપીલ અધિકારક્ષેત્ર: દીવાની અપીલ નં. ૬૧૩૩/૨૦૦૨.

રાજસ્થાન હાઇકોર્ટના ડી.બી.એસ.એ. માં તારીખ ૧૪.૮.૨૦૦૨ ના ચુકાદા અને હુકમ પરથી નંબર ૩૨૯/૨૦૦૨

સાથે

દીવાની અપીલ નંબરો ૬૧૩૪–૩૫, ૬૧૩૬, ૮૫૬૪/૨૦૦૨ અને

દીવાની અપીલ નંબર ૨૩૯૩/૨૦૦૩.

મનીષ સંઘવી, નરેશ કુમાર, ગુડવિલ ઇન્દીવર વતી કુમારી મોનિકા અરોરા ગર્ગ, કુમારી સંધ્યા ગોસ્વામી, સુશીલ કુમાર જૈન, એ. પી. ધમીજા, એચ. ડી. થાનવી, શરત સંઘાનિયા, પુનીત જૈન, એલ. પી. સિંહ અને કુમારી પ્રતિભા જૈન ઉપસ્થિત રહેલા પક્ષકારો વતી.

કોર્ટનો ચુકાદો **કાપડિયા, ન્યાયમૂર્તિ** દ્વારા આપવામાં આવેલ:

આ દીવાની અપીલોમાં ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલ પ્રશ્ન એ છે કે— રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ (અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ) નિયમો, ૧૯૭૪ ના નિયમ ૩(૯) ની રૂએ "નગરપાલિકા બોર્ડના સભ્યોની કુલ સંખ્યા" ની ગણતરી કરતી વખતે નિમણૂક પામેલા સભ્યોને ધ્યાને લેવાના રહે છે કે કેમ?

સરળતા ખાતર, અમે દીવાની અપીલ નં. ૬૧૩૩/૨૦૦૨ ની હકીકતોનો સંદર્ભ લઈએ છીએ.

તારીખ ૧૯.૮.૨૦૦૦ ના રોજ જાલોર જિલ્લાના સાંચોર નગરપાલિકા બોર્ડની ચૂંટણીઓ યોજાઈ હતી. અપીલકર્તા રમેશ મહેતા નગરપાલિકા બોર્ડના અધ્યક્ષ તરીકે ચૂંટાયા હતા. તારીખ ૨૪.૧૦.૨૦૦૦ ના રોજ, રાજ્ય સરકારે બોર્ડમાં બે સભ્યોની નિમણૂક કરી હતી. તારીખ ૬.૧૦.૨૦૦૧ ના રોજ, નગરપાલિકા બોર્ડના સભ્યોની કુલ સંખ્યામાં ૨૦ ચૂંટાયેલા સભ્યો, ૨ નિમણૂક

પામેલા સભ્યો અને એક ધારાસભ્ય (હોદ્દાની રૂએ) નો સમાવેશ થતો હતો. આમ, તારીખ ૬.૧૦.૨૦૦૧ ના રોજ સભ્યોની કુલ સંખ્યા ૨૩ હતી. તે દિવસે, અધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ૧૫ સભ્યોએ પ્રસ્તાવની તરફેણમાં મતદાન કર્યું હતું. આ પ્રસ્તાવની કાર્યવાહી જાલોરના કલેક્ટરના નિયુક્ત પ્રતિનિધિ તરીકે સાંચોરના એસડીઓ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી હતી. એસડીઓ અનુસાર, અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર થયેલો ગણાયો હતો કારણ કે નિમણૂક પામેલા સભ્યોને બાદ કરતાં બોર્ડના સભ્યોની કુલ સંખ્યા ૨૧ હતી અને ૨૧ ના ૨/૩ એટલે કે ૧૪ થતા હતા, જેની સામે ૧૫ સભ્યોએ પ્રસ્તાવની તરફેણમાં મતદાન કર્યું હતું. અપીલકર્તાના જણાવ્યા મુજબ, એસડીઓનો નિર્ણય ભૂલભરેલો હતો કારણ કે બોર્ડના સભ્યોની કુલ સંખ્યા ૨૩ હતી અને એસડીઓ દ્વારા નિર્ધારિત કરાયા મુજબ ૨૧ ન હતી, અને ૨૩ ના ૨/૩ એટલે કે ૧૫.૩૩ થતાં હોવાથી, પ્રસ્તાવ પરાજિત થયો હતો. અહીંના અપીલકર્તા દ્વારા વર્ષ ૨૦૦૧ ની અરજી નં. ૪૧૭૮ દાખલ કરીને હાઇકોર્ટમાં એસડીઓના નિર્ણયને પડકારવામાં આવ્યો હતો. તારીખ ૨૧.૫.૨૦૦૨ ના ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા, રાજસ્થાન હાઇકોર્ટ, જોધપુર બેંચના વિદ્વાન સિંગલ જજે ઠેરવ્યું હતું કે સભ્યોની કુલ સંખ્યાની ગણતરી કરવામાં, નિમણૂક પામેલા સભ્યોને મતદાનનો કોઈ અધિકાર ન હોવા છતાં પણ, તેમને ધ્યાનમાં લેવાના રહેશે. વિદ્વાન સિંગલ જજે [૨૦૦૦] ૧ એસસીસી ૪૩૨ માં અહેવાલ થયેલ રઈસ અહમદ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ના કેસમાં આ કોર્ટના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હતો. તે નિર્ણયથી નારાજ થઈને, અહીંના સામાવાળા આ મામલાને

હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેંચ સમક્ષ અપીલમાં લઈ ગયા હતા, જેણે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ (અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ) નિયમો, ૧૯૭૪ (જે હવે પછી "૧૯૭૪ ના નિયમો" તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ના નિયમ ૩(૯) માં વપરાયેલ "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગમાંથી નિમણૂક પામેલા સભ્યો બાકાત હતા. ડિવિઝન બેંચ દ્વારા એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ૧૯૭૪ ના નિયમોના ઉક્ત નિયમ ૩(૯) ને રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૯ (જે હવે પછી "અધિનિયમ" તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ની કલમ ૩(૩૬) અને કલમ ૯ સાથે વાંચવો જરૂરી છે અને જો તેમ વાંચવામાં આવે તો, "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગમાંથી નિમણૂક પામેલા સભ્યો બાકાત રહેશે. પરિણામે, અપીલ ગ્રાહ્ય રાખવામાં આવી હતી અને એસડીઓનો નિર્ણય બહાલ રાખવામાં આવ્યો હતો. આથી, મૂળ અરજદાર, નગરપાલિકા બોર્ડના હોદ્દા પરથી દૂર કરાયેલા અધ્યક્ષ દીવાની અપીલ મારફતે અહીં ઉપસ્થિત થયા છે. અહીંની તમામ દીવાની અપીલોમાં પ્રસ્તુત પ્રશ્ન સામાન્ય છે.

અપીલકર્તા તરફથી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી મનીષ સંઘવીએ રજૂઆત કરી હતી કે ચૂંટણી કરવાનો અધિકાર એ ન તો મૂળભૂત અધિકાર છે કે ન તો સામાન્ય કાયદાકીય અધિકાર છે. તે એક વૈધાનિક અધિકાર છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે જે મતદાર મંડળ કોઈ વ્યક્તિને ચૂંટે છે તે તે વ્યક્તિને પદ પરથી દૂર કરનારા મતદાર મંડળ કરતાં ભિન્ન હોઈ શકે છે. આ સંબંધમાં, તેમણે ઉદાહરણના હેતુ માટે સંવિધાનના અનુચ્છેદો ૫૪ અને ૬૧ પર આધાર રાખ્યો

હતો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ચૂંટણી અને હોદ્દા પરથી દૂર કરવાના દરેક કેસમાં, અદાલતે પ્રશ્નગત અધિનિયમની તપાસ કરવાની રહે છે. પોતાની દલીલને લંબાવતાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળાની દલીલનો સમગ્ર ભાર એ વાત પર હતો કે "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દોનો અર્થ "ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા" તરીકે થવો જોઈએ અને તેથી, સામાવાળા કેસસ ઓમિસસનો દાવો કરી રહ્યા છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે આ કોર્ટે વારંવાર ઠેરવ્યું છે કે જે બાબત કાયદામાં પ્રદાન કરવાની જરૂર હતી પરંતુ પ્રદાન કરવામાં આવી નથી તેની પૂર્તિ અદાલતો દ્વારા કરી શકાય નહીં. આ સંબંધમાં, તેમણે એ.આઈ.આર. (૧૯૩૩) પીસી ૬૩ માં અહેવાલ થયેલ હંસરાજ ગુપ્તા વિરુદ્ધ દેહરાદૂન મસૂરી ઈલેક્ટ્રિક ટ્રામવે કંપની લિમિટેડ ના કેસમાં પ્રિવિ કાઉન્સિલના ચુકાદા પર અને [૧૯૫૨] એસસીઆર ૧૧૨૨ માં અહેવાલ થયેલ શ્રીમતી હીરા દેવી અને અન્ય વિરુદ્ધ ડિસ્ટ્રિક્ટ બોર્ડ, શાહજહાંપુર પર આધાર રાખ્યો હતો. તેમણે આગળ એવી દલીલ કરી હતી કે ૭૪મા બંધારણીય સુધારા છતાં, વિધાનમંડળે કલમ ૩(૧૫) હેઠળ "સભ્ય" ની વ્યાખ્યામાં અને કલમ ૩(૩૬) હેઠળ "કુલ સંખ્યા" શબ્દોની વ્યાખ્યામાં સુધારો કર્યો નથી, જેમાં નિમણૂક પામેલા સભ્યોનો સમાવેશ થાય છે. આમ, કલમ ૯(એ)(૧) અને (૨) હેઠળ નગરપાલિકા બોર્ડના બંધારણમાં નિમણૂક પામેલા સભ્યો સામેલ હતા, જેઓ બોર્ડના સભ્યોની કુલ સંખ્યાનો ભાગ બન્યા હતા અને તેથી, અધિનિયમમાં "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગનો અર્થ "ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા" તરીકે કરી શકાય નહીં. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે અનુચ્છેદ

૨૪૩આર(૨)(બી) હેઠળ, વિધાનમંડળ કાયદા દ્વારા અધ્યક્ષની ચૂંટણીની પદ્ધતિ પ્રદાન કરી શકે છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ૧૯૭૪ ના નિયમોમાં અધ્યક્ષને હોદ્દા પરથી દૂર કરવાની જોગવાઈ હતી, જે અધ્યક્ષની ચૂંટણી કરતાં ભિન્ન હતી. આ સંબંધમાં, તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ચૂંટાયેલા સભ્યોના મતદાર મંડળમાંથી અધ્યક્ષ ચૂંટાયા હોવા છતાં પણ, નિમણૂક પામેલા સભ્યો સહિતના સભ્યોના ૨/૩ સભ્યો દ્વારા તેમને હોદ્દા પરથી દૂર કરી શકાય છે. આ સંજોગોમાં, તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે જો કોઈ વ્યક્તિ અધિનિયમની કલમ ૩(૩૬) સાથે ૧૯૭૪ ના નિયમોના નિયમ ૩(૮) અને નિયમ ૩(૯) ને વાંચે, તો એ સ્પષ્ટ થાય છે કે અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ નિમણૂક પામેલા સભ્યો સહિતના સભ્યોની કુલ સંખ્યાના ૨/૩ ની જરૂરી બહુમતીથી પસાર થવો જોઈએ. તેથી, તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દોનો અર્થ "ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા" તરીકે થવો જોઈએ તેવું ઠેરવવામાં હાઇકોર્ટે ભૂલ કરી હતી.

સામાવાળા નંબર ૧, શ્રી સાંવલ ચંદ સંઘવી વતી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી એસ. કે. જૈને રજૂઆત કરી હતી કે ૧૯૭૪ ના નિયમોના નિયમ ૩(૯) માં "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગ સમાવિષ્ટ છે. તેમણે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે ઉક્ત શબ્દપ્રયોગને અધિનિયમની કલમ ૩(૩૬) ના સંદર્ભમાં વાંચવો જોઈએ જે પ્રારંભિક વ્યાખ્યાની કલમ છે અને જણાવે છે કે જ્યાં સુધી સંદર્ભ અનુસાર અન્યથા અપેક્ષિત ન હોય ત્યાં સુધી બોર્ડના સભ્યોના સંદર્ભમાં વપરાયેલ "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગનો અર્થ તે સમયે હોદ્દો ધરાવતા સભ્યોની કુલ સંખ્યા થશે. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ૧૯૯૪ ના

સુધારા પહેલાં અધિનિયમની કલમ ૯(૫) હેઠળ સહ–વરણ કરાયેલા સભ્યોને તમામ હેતુઓ માટે બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો તરીકે ગણવાના હતા, જે સ્થિતિ ૧૯૯૪ ના સુધારા પછી બદલાઈ ગઈ હતી કે જેના હેઠળ નિમણૂક પામેલા સભ્યોને મતદાનનો કોઈ અધિકાર ન હતો. આથી, એવી ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અધિનિયમમાં ૧૯૯૪ ના સુધારા પહેલાં પણ નિયમ ૩(૮) અને (૯) માં આવતા "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગનો અર્થ "ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા" થતો હતો. સામાવાળા નંબર ૧ ના વિદ્વાન વકીલે આગળ ધ્યાન દોર્યું હતું કે ૧૯૯૪ માં, સંવિધાન (ચોતેરમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૯૪ દ્વારા સંવિધાનમાં નવો પ્રકરણ ૧૪–બી દાખલ કરવાના અનુસંધાને અધિનિયમની કલમો ૯, ૬૫ અને ૭૨ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. એવું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૨૪૩આર ના પેટા–અનુચ્છેદ (૨)(એ)(૧) ના પરંતુક હેઠળ નિમણૂક પામેલી વ્યક્તિઓને મતદાન કરવાથી બાકાત રાખવામાં આવી હતી. સંવિધાનમાં ઉક્ત સુધારાને અનુસરીને, અધિનિયમની કલમો ૯, ૬૫ અને ૭૨ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો જેના દ્વારા નિમણૂક પામેલા સભ્યોને મતદાનનો અધિકાર નકારવામાં આવ્યો હતો. એવું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે જોકે અધિનિયમમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ ૧૯૭૪ ના નિયમો યથાવત રહ્યા હતા અને તેથી, ૧૯૭૪ ના નિયમોનું અર્થઘટન કલમો ૯, ૬૫ અને ૭૨ ની સુધારેલી જોગવાઈઓ અનુસાર કરવું પડશે જે નગરપાલિકા બોર્ડની બેઠકોમાં નિમણૂક પામેલા સભ્યોને મતદાન કરવાથી પ્રતિબંધિત કરે છે. ઉપર્યુક્ત રજૂઆતોના સમર્થનમાં, અધિનિયમની

કલમ ૩(૩૬) પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જે ઉપર જણાવ્યા મુજબ વ્યાખ્યાની કલમ છે જે "સંદર્ભ અનુસાર અન્યથા અપેક્ષિત ન હોય તો" શબ્દોથી શરૂ થાય છે. આ કારણોસર, સામાવાળાઓ વતી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૧૯૭૪ ના નિયમોના નિયમ ૩ ના પેટા-નિયમો (૫), (૮) અને (૯) માં આવતા "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" નો અર્થ "ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા" તરીકે જ કરવો જોઈએ.

બંને પક્ષો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલો તરફ ધ્યાન આપતાં પહેલાં, અમે ઉક્ત અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓ (૧૯૯૪ પહેલાં અને પછીની) નીચે મુજબ પુનઃ રજૂ કરીએ છીએ: –

૧૯૯૪ માં થયેલા સુધારા પહેલાં અને પછી રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૯ ની જોગવાઈઓ દર્શાવતો તુલનાત્મક ચાર્ટ:

સુધારા પહેલાની જોગવાઈઓ	**સુધારા પછીની જોગવાઈઓ**
૯. બોર્ડની રચના. – (૧) પછીની પેટા-કલમોમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને આધીન, દરેક બોર્ડમાં એટલી બેઠકો હશે જે રાજ્ય સરકાર દ્વારા વખતોવખત સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામા દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે. (૨)-(૩) xxx .... xxxx xxx ૪. બોર્ડ માટે નક્કી કરાયેલી તમામ બેઠકો, સામાન્ય તેમજ અનામત, કલમ ૨૯ હેઠળ કરેલા આદેશમાં પૂરી પાડવામાં આવેલ રીત મુજબ યોજાયેલી ચૂંટણી દ્વારા ભરવામાં આવશે.	**૯. બોર્ડની રચના –** (૧) પછીની પેટા-કલમોમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને આધીન, પરંતુ આ પેટા-કલમની નીચેની જોગવાઈઓમાં પૂરા પાડ્યા સિવાય, નગરપાલિકાની તમામ બેઠકો વોર્ડ તરીકે ઓળખાતા પ્રાદેશિક મતવિસ્તારોમાંથી સીધી ચૂંટણી દ્વારા પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિઓ દ્વારા ભરવામાં આવશે, આવી બેઠકોની સંખ્યા તેર કરતા ઓછી ન હોવી જોઈએ, જે રાજ્ય સરકાર દ્વારા વખતોવખત સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામા દ્વારા નક્કી કરવામાં આવશે:-

સુધારા પહેલાની જોગવાઈઓ	સુધારા પછીની જોગવાઈઓ
પ. સત્તાવાર ગેઝેટમાં પ્રકાશિત આદેશ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ રીતે દરેક બોર્ડમાં કો–ઓપ્શન (સહ–વિકલ્પ) દ્વારા નિમણૂક કરવામાં આવશે – (i) સ્ત્રી જાતિની બે વ્યક્તિઓ જો પેટા–કલમ (૪) માં ઉલ્લેખિત ચૂંટણી દ્વારા આવી કોઈ વ્યક્તિ બોર્ડમાં ચૂંટાઈ ન હોય, અથવા (ii) સ્ત્રી જાતિની એક વ્યક્તિ જો આવી ચૂંટણી દ્વારા આવી માત્ર એક જ વ્યક્તિ બોર્ડમાં ચૂંટાઈ હોય, અને આવી કો–ઓપ્ટ કરાયેલ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓને આ અધિનિયમના તમામ હેતુઓ માટે બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્ય અથવા સભ્યો તરીકે ગણવામાં આવશે, અને પેટા–કલમ (૧) હેઠળ તે બોર્ડ માટે નક્કી કરાયેલી બેઠકોની સંખ્યા તે મુજબ વધેલી ગણવામાં આવશે.	(a) નીચે મુજબના પ્રતિનિધિઓ બોર્ડ, કાઉન્સિલ અથવા કોર્પોરેશન (જે પણ લાગુ પડતું હોય) માં રહેશે, જેમ કે: (i) રાજસ્થાન વિધાનસભાના સભ્ય જે એવા મતવિસ્તારનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા હોય જેમાં સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ નગરપાલિકા વિસ્તારનો સમાવેશ થતો હોય; અને (ii) નગરપાલિકાના ચૂંટાયેલા સભ્યોની સંખ્યાના દસ ટકા અથવા ત્રણ વ્યક્તિઓ, બેમાંથી જે ઓછું હોય તે, જેઓ મ્યુનિસિપલ વહીવટમાં વિશેષ જ્ઞાન અથવા અનુભવ ધરાવતા હોય, જેમને રાજ્ય સરકાર દ્વારા સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામા દ્વારા નોમિનેટ (નામાંકિત) કરવામાં આવશે: પરંતુ – (i) આ અધિનિયમની કલમ ૨૬ અને કલમ ૫૯ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ પેટા–ખંડ (ii) હેઠળ નોમિનેટ થનાર અથવા નોમિનેટ થયેલ વ્યક્તિઓને લાગુ પડશે; (ii) રાજ્ય સરકારને કોઈપણ સમયે પેટા–ખંડ (ii) હેઠળ નોમિનેટ થયેલા સભ્યને પાછા ખેંચવાની સત્તા રહેશે; (iii) જો કોઈ કો–ઓપ્ટ થયેલા સભ્યો હોય, જેઓ રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ (બીજો સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૦૦ (વર્ષ ૨૦૦૦ નો અધિનિયમ નં. ૨૨) ના અમલની તારીખે ચાલુ હોય, તો તેમની મુદત આવા અમલ સાથે જ સમાપ્ત થઈ જશે:

સુધારા પહેલાની જોગવાઈઓ	સુધારા પછીની જોગવાઈઓ
	વધુમાં એવી શરત છે કે પેટા–ખંડ (ii) માં ઉલ્લેખિત સભ્યને બોર્ડ, કાઉન્સિલ અથવા કોર્પોરેશન (જે પણ લાગુ પડતું હોય) ની બેઠકોમાં મતદાન કરવાનો અધિકાર રહેશે નહીં; (b) લોકસભાના સભ્ય જે એવા મતવિસ્તારનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા હોય જેમાં મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલવાળી નગરપાલિકાનો અથવા (જે પણ લાગુ પડતું હોય) મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનનો સંપૂર્ણ અથવા અંશતઃ વિસ્તાર સામેલ હોય, તેઓ આવી નગરપાલિકાની કાઉન્સિલ અથવા કોર્પોરેશન પર પ્રતિનિધિત્વ કરશે: પરંતુ ખંડ (a) ના પેટા–ખંડ (i) માં ઉલ્લેખિત સભ્યને બોર્ડ, કાઉન્સિલ અથવા કોર્પોરેશનની બેઠકોમાં મતદાન કરવાનો અધિકાર રહેશે અને ખંડ (b) માં ઉલ્લેખિત સભ્યને કાઉન્સિલ અથવા કોર્પોરેશનની બેઠકોમાં મતદાન કરવાનો અધિકાર રહેશે;"
૬૫. દરેક બોર્ડમાં ચેરમેન અને વાઇસ–ચેરમેન રહેશે – (૧) દરેક બોર્ડ માટે, ચેરમેન અને વાઇસ–ચેરમેન રહેશે. (૨) ચેરમેન તે હેતુ માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા બનાવેલા નિયમો અનુસાર, બોર્ડના સભ્યો દ્વારા તેમની વચ્ચેથી ચૂંટવામાં આવશે. (૩) વાઇસ–ચેરમેન આ માટે બનાવેલા નિયમો અનુસાર બોર્ડના સભ્યો દ્વારા તેમની વચ્ચેથી ચૂંટવામાં આવશે.	**૬૫. દરેક બોર્ડમાં ચેરમેન અને વાઇસ–ચેરમેન રહેશે –** (૧) દરેક બોર્ડ માટે, ચેરમેન અને વાઇસ–ચેરમેન રહેશે. (૨) ચેરમેન તે હેતુ માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા બનાવેલા નિયમો અનુસાર, બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો દ્વારા તેમની વચ્ચેથી ચૂંટવામાં આવશે. (૩) વાઇસ–ચેરમેન આ માટે બનાવેલા નિયમો અનુસાર બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો

સુધારા પહેલાની જોગવાઈઓ	સુધારા પછીની જોગવાઈઓ
(૪) દરેક કાઉન્સિલ માટે પ્રમુખ અને ઉપ–પ્રમુખ રહેશે. (૫) પ્રમુખ અને ઉપ–પ્રમુખ તે હેતુ માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા બનાવેલા નિયમો અનુસાર, કાઉન્સિલના કાઉન્સિલરો દ્વારા તેમની વચ્ચેથી ચૂંટવામાં આવશે. (૬) થી (૮) xxx xxx xxxx (૯) બોર્ડના દરેક ચેરમેન અને દરેક વાઇસ–ચેરમેનનો હોદ્દો તાત્કાલિક ખાલી થયેલો ગણાશે, જો તેમનામાં અવિશ્વાસ વ્યક્ત કરતો ઠરાવ તે હેતુ માટે બોલાવવામાં આવેલી વિશેષ સામાન્ય સભામાં સભ્યોની કુલ સંખ્યાની બહુમતીના મતો દ્વારા પસાર કરવામાં આવે. (૧૦) થી (૧૫) xxx xxx xxx	દ્વારા તેમની વચ્ચેથી ચૂંટવામાં આવશે. (૪) દરેક કાઉન્સિલ માટે પ્રમુખ અને ઉપ–પ્રમુખ રહેશે. (૫) પ્રમુખ અને ઉપ–પ્રમુખ તે હેતુ માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા બનાવેલા નિયમો અનુસાર, કાઉન્સિલના ચૂંટાયેલા કાઉન્સિલરો દ્વારા તેમની વચ્ચેથી ચૂંટવામાં આવશે. (૫A) થી (૮) xxx xxx xxx (૯) બોર્ડના દરેક ચેરમેન અને દરેક વાઇસ–ચેરમેનનો હોદ્દો તાત્કાલિક ખાલી થયેલો ગણાશે, જો તેમનામાં અવિશ્વાસ વ્યક્ત કરતો ઠરાવ નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર પસાર કરવામાં આવે. (૧૦) થી..... xxxxxx xxxxxxx"
૭૨. ચેરમેન [અથવા વાઇસ–ચેરમેન] સામે અવિશ્વાસની દરખાસ્ત – (૧) ચેરમેન [અથવા વાઇસ–ચેરમેન] માં અવિશ્વાસ વ્યક્ત કરતી દરખાસ્ત માત્ર આ કલમમાં દર્શાવેલ પ્રક્રિયા મુજબ જ કરી શકાશે. (૨) ચેરમેન [અથવા વાઇસ–ચેરમેન] માં અવિશ્વાસની દરખાસ્ત લાવવાના ઈરાદાની લેખિત નોટિસ, જેના પર બોર્ડના કુલ સભ્યોની સંખ્યાના એક–તૃતીયાંશથી ઓછા ન હોય તેટલા સભ્યોની સહી હોય, પ્રસ્તાવિત દરખાસ્તની નકલ સાથે નિર્ધારિત સત્તાધિકારીને મોકલવામાં આવશે, જે ત્યારબાદ દરખાસ્તની વિચારણા માટે બોર્ડની ઓફિસમાં તેમના દ્વારા નક્કી કરાયેલ તારીખે અને સમયે બેઠક બોલાવશે, જે નોટિસ મળ્યાની	**૭૨. ચેરમેન સામે અવિશ્વાસની દરખાસ્ત.** (૧) ચેરમેન અથવા વાઇસ–ચેરમેનમાં અવિશ્વાસ વ્યક્ત કરતી દરખાસ્ત નિર્ધારિત રીતે કરવામાં આવશે અને વિચારણામાં લેવામાં આવશે. (૨) આ કલમ હેઠળ દરખાસ્તની કોઈ નોટિસ ચેરમેન અથવા વાઇસ–ચેરમેન દ્વારા હોદ્દો સંભાળ્યાના એક વર્ષની અંદર આપવામાં આવશે નહીં. (૩) જો પેટા–કલમ (૧) હેઠળની દરખાસ્ત પસાર ન થાય, તો તે જ ચેરમેન અથવા વાઇસ–ચેરમેનમાં અવિશ્વાસ વ્યક્ત કરતી અનુગામી દરખાસ્તની નોટિસ, જે બેઠકમાં દરખાસ્ત વિચારણામાં લેવામાં આવી હતી તેની

સુધારા પહેલાની જોગવાઈઓ	સુધારા પછીની જોગવાઈઓ
તારીખથી વીસ દિવસ પહેલા અથવા ત્રીસ દિવસ પછી ન હોવી જોઈએ. (૩) નિર્ધારિત સત્તાધિકારી બેઠકની તારીખના ઓછામાં ઓછા સાત સ્પષ્ટ દિવસ પહેલા આવી બેઠકની અને તે માટે નક્કી કરાયેલ તારીખ અને સમયની નોટિસ બોર્ડના દરેક સભ્યને રજિસ્ટર્ડ પોસ્ટ દ્વારા મોકલશે. (૪) થી (૭) xxx xxx xxx (૮) ચર્ચાના અંતે અથવા ઉક્ત ચાર કલાકના સમયગાળાની સમાપ્તિ પર, જે પણ લાગુ પડતું હોય, દરખાસ્ત બોર્ડના મતદાન માટે મૂકવામાં આવશે અને નિર્ધારિત સત્તાધિકારી અથવા તેના નોમિની તેના ગુણદોષ પર બોલશે નહીં કે તેના પર મતદાન કરશે નહીં. (૯) જો દરખાસ્ત કલમ ૬૫ ની પેટા-કલમ (૯) માં ઉલ્લેખિત બહુમતી દ્વારા પસાર ન થાય અથવા જો કોરમ (ગણસંખ્યા) ના અભાવે કોઈ બેઠક યોજી ન શકાય, તો તે જ ચેરમેન (અથવા વાઇસ-ચેરમેન) સામે અવિશ્વાસની કોઈ અનુગામી દરખાસ્તની નોટિસ બેઠકની તારીખથી છ મહિનાનો સમયગાળો પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી સ્વીકારવામાં આવશે નહીં."	તારીખથી બે વર્ષ પૂરા ન થાય ત્યાં સુધી આપવામાં આવશે નહીં."

સંવિધાન (ચોમોતેરમો) સુધારો અધિનિયમ, ૧૯૯૪ દ્વારા પ્રકરણ ૧૪-બી હેઠળ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩આર (૧) અને (૨) નો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો હતો. તે નગરપાલિકાની રચના, બંધારણ, ચૂંટણી અને તેના સભ્યોના

અધિકારો સંબંધિત માર્ગદર્શિકા નિર્ધારિત કરે છે. અમે નીચે સંબંધિત જોગવાઈઓ ટાંકીએ છીએ:–

"૨૪૩આર. નગરપાલિકાઓનું બંધારણ. – (૧) ખંડ (૨) માં જોગવાઈ કર્યા સિવાય, નગરપાલિકાની તમામ બેઠકો નગરપાલિકા વિસ્તારમાંના પ્રાદેશિક મતવિસ્તારોમાંથી સીધી ચૂંટણી દ્વારા પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિઓ દ્વારા ભરવામાં આવશે અને આ હેતુ માટે દરેક નગરપાલિકા વિસ્તારને વોર્ડ તરીકે ઓળખાતા પ્રાદેશિક મતવિસ્તારોમાં વિભાજિત કરવામાં આવશે. (૨) રાજ્યનું વિધાનમંડળ, કાયદા દ્વારા, નીચેની બાબતો માટે જોગવાઈ કરી શકે છે –

(ક) નગરપાલિકામાં નીચેનાના પ્રતિનિધિત્વ માટે –

(૧) નગરપાલિકા વહીવટમાં વિશેષ જ્ઞાન અથવા અનુભવ ધરાવતી વ્યક્તિઓ;

(૨) લોકસભાના સભ્યો અને રાજ્યની વિધાનસભાના સભ્યો કે જેઓ એવા મતવિસ્તારોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા હોય જેમાં સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે નગરપાલિકા વિસ્તાર સમાવિષ્ટ હોય;

(૩) નગરપાલિકા વિસ્તારમાં મતદાર તરીકે નોંધાયેલા રાજ્યસભાના સભ્યો અને રાજ્યની વિધાન પરિષદના સભ્યો;

(૪) અનુચ્છેદ ૨૪૩એસ ના ખંડ (૫) હેઠળ રચાયેલી સમિતિઓના અધ્યક્ષો: પરંતુ એવી શરત છે કે ફકરા (૧) માં ઉલ્લેખિત વ્યક્તિઓને

નગરપાલિકાની બેઠકોમાં મતદાન કરવાનો અધિકાર રહેશે નહીં;

(ખ) નગરપાલિકાના અધ્યક્ષની ચૂંટણીની રીત."

ઉપર જણાવ્યા મુજબ, બંધારણીય સુધારો અને અધિનિયમની કલમો ૯, ૬૫ અને ૭૨ ના સુધારાઓ છતાં, ૧૯૭૪ ના નિયમોમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો ન હતો. અમે નીચે અધિનિયમની કલમ ૩(૩૬), કે જે "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા આપે છે, તેમજ ૧૯૭૪ ના નિયમોના નિયમ ૩ ને ટાંકીએ છીએ, કે જે ઉપર જણાવ્યા મુજબ ૧૯૯૪ પછી પણ વણસુધારેલા રહ્યા છે :–

"કલમ ૩. વ્યાખ્યાઓ – આ અધિનિયમમાં, જ્યાં સુધી સંદર્ભથી અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી – .

(૩૬) જ્યારે બોર્ડના સભ્યોના સંદર્ભમાં 'કુલ સંખ્યા' અથવા 'સમગ્ર સંખ્યા' શબ્દપ્રયોગ વપરાય, ત્યારે તેનો અર્થ તે સમયે હોદ્દો ધરાવતા સભ્યોની કુલ સંખ્યા થાય છે. "

"નિયમ ૩. કાર્યરીતિ વગેરે. – (૧) અધ્યક્ષ અથવા ઉપાધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ લાવવાના ઈરાદાની લેખિત નોટિસ, જેના પર બોર્ડના એક–તૃતીયાંશ સભ્યો દ્વારા સહી કરવામાં આવી હોય, તે જે પ્રસ્તાવ લાવવાનો પ્રસ્તાવિત હોય તેની નકલ સાથે જિલ્લાના કલેક્ટરને મોકલવામાં આવશે, જેઓ ત્યારપછી પ્રસ્તાવની વિચારણા માટે બોર્ડની કચેરી ખાતે તેમણે નિયત કરેલી

તારીખે અને સમયે યોજનારી બેઠક બોલાવશે, જે નોટિસ મળ્યાની તારીખથી વીસ દિવસ કરતાં વહેલી અથવા ત્રીસ દિવસ કરતાં મોડી રહેશે નહીં.

(૨) કલેક્ટર બેઠકની તારીખના પૂરા સાત દિવસ કરતાં ઓછા નહીં તેટલા સમય અગાઉ રજિસ્ટર્ડ પોસ્ટ દ્વારા બોર્ડના દરેક સભ્યને આવી બેઠકની અને તે માટે નિયત કરવામાં આવેલી તારીખ તથા સમયની નોટિસ મોકલશે.

(૩) કલેક્ટર અથવા તેમના નામાંકિત વ્યક્તિ આવી બેઠકનું અધ્યક્ષસ્થાન સંભાળશે અને જો બેઠક માટે નિયત કરેલા સમયથી અડધા કલાકની અંદર કલેક્ટર અથવા તેમના નામાંકિત વ્યક્તિ ઉપસ્થિત ન હોય અથવા કોઈ અનિવાર્ય કારણસર બેઠકનું અધ્યક્ષસ્થાન સંભાળવા અસમર્થ હોય, તો બેઠક સભ્યોને નક્કી કરીને સૂચિત કરવામાં આવનાર તારીખ અને સમય સુધી મુલતવી રહેશે.

(૪) આ નિયમો હેઠળ અવિશ્વાસના પ્રસ્તાવની વિચારણાના હેતુ માટે બોલાવવામાં આવેલી બેઠક ઉપ–ખંડ (૩) માં જણાવ્યા સિવાયના અન્ય કોઈપણ કારણસર મુલતવી રાખવામાં આવશે નહીં.

(૫) ગણપૂર્તિ થતાંની સાથે જ, કલેક્ટર અથવા તેમના નામાંકિત વ્યક્તિ તે પ્રસ્તાવ વાંચી સંભળાવશે કે જેની વિચારણા માટે બેઠક બોલાવવામાં આવી છે અને તેને ચર્ચા માટે ખુલ્લો મુકાયેલો જાહેર કરશે. ગણપૂર્તિ ન થાય ત્યાં સુધી અવિશ્વાસના પ્રસ્તાવની વિચારણા માટે કોઈ બેઠક યોજવામાં આવશે નહીં. સભ્યોની કુલ સંખ્યાના એક–તૃતીયાંશ સભ્યોથી ગણપૂર્તિ થશે.

(૬) આવી ચર્ચા મુલતવી રાખવામાં આવશે નહીં અને જો તે અગાઉ પૂર્ણ ન થાય, તો બેઠક શરૂ થવા માટે નિયત કરેલા સમયથી ચાર કલાક પૂરા થતાં જ આપોઆપ સમાપ્ત થઈ જશે.

(૭) ચર્ચાની પૂર્ણાહુતિ પર અથવા યથાપ્રસંગ ચાર કલાકનો સદરહુ સમયગાળો પૂરો થવા પર, પ્રસ્તાવ બોર્ડના મતદાન માટે મૂકવામાં આવશે અને કલેક્ટર અથવા તેમના નામાંકિત વ્યક્તિ તેના ગુણદોષ પર બોલશે નહીં કે તેના પર મતદાન કરશે નહીં.

(૮) જો સભ્યોની કુલ સંખ્યાની ૨/૩ બહુમતીથી પ્રસ્તાવ પસાર ન થાય, અથવા જો ગણપૂર્તિના અભાવે કોઈ બેઠક યોજી ન શકાય, તો યથાપ્રસંગ અધ્યક્ષ અથવા ઉપાધ્યક્ષ સામેનો અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ નિષ્ફળ ગયેલો ગણાશે.

(૯) જો સભ્યોની કુલ સંખ્યાના ૨/૩ સંખ્યાની બહુમતીથી પ્રસ્તાવ પસાર થાય, તો અધ્યક્ષ અથવા ઉપાધ્યક્ષ સામે પ્રસ્તાવ પસાર થયેલો ગણાશે અને તેમણે તુરંત પોતાનો હોદ્દો ખાલી કરેલો ગણાશે."

પ્રસ્તુત દીવાની અપીલોમાં સંકળાયેલો પ્રશ્ન એ છે કે શું બોર્ડના અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર કરવા માટે જરૂરી બહુમતીની ગણતરી કરવા માટે નગરપાલિકા બોર્ડમાં નિમણૂક પામેલા સભ્યોની ગણતરી કરવાની રહે છે કે નહીં.

સૌપ્રથમ, આપણે ૧૯૯૪ પહેલાંની કાનૂની સ્થિતિની નોંધ લઈ શકીએ છીએ. કલમ ૩, કે જે વ્યાખ્યાની કલમ છે, તે "જ્યાં સુધી સંદર્ભથી અન્યથા

જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી" શબ્દોથી શરૂ થાય છે. કલમ ૩(૩૬) માં "કુલ સંખ્યા" અથવા "સમગ્ર સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા તે સમયે હોદ્દો ધરાવતા સભ્યોની કુલ સંખ્યા તરીકે કરવામાં આવી છે. સદરહુ અધિનિયમની કલમ ૨૭૪ સાથે વંચાણે લેતાં કલમ ૭૨ હેઠળ, રાજ્ય સરકારે ૧૯૭૪ ના નિયમો ઘડ્યા હતા, જે આજ દિન સુધી યથાવત્ રહ્યા છે: નિયમ ૩ અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર કરવાની કાર્યરીતિ નિર્ધારિત કરે છે. નિયમ ૩(૫) જણાવે છે કે સભ્યોની કુલ સંખ્યાના ૧/૩ ની ગણપૂર્તિ હાજર ન હોય ત્યાં સુધી અવિશ્વાસના પ્રસ્તાવની વિચારણા માટે કોઈ બેઠક યોજવામાં આવશે નહીં. નિયમ ૩(૮) જણાવે છે કે જો સભ્યોની કુલ સંખ્યાની ૨/૩ બહુમતીથી પ્રસ્તાવ પસાર ન થાય અથવા જો ગણપૂર્તિના અભાવે કોઈ બેઠક યોજી ન શકાય, તો અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષ સામેનો અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ નિષ્ફળ ગયેલો ગણાશે. નિયમ ૩(૯) જણાવે છે કે જો સભ્યોની કુલ સંખ્યાની ૨/૩ બહુમતીથી પ્રસ્તાવ પસાર થાય, તો પ્રસ્તાવ પસાર થયેલો ગણાશે. કલમ ૯(૪) બે સભ્યોના સહ-વરણ સાથે સંબંધિત હતી. કલમ ૯ ની પેટા-કલમ (૫) ના ખંડ (૨) હેઠળ, સહ-વરણ કરાયેલા સભ્યોને તમામ પ્રસ્તાવો પર મતદાન કરવાનો અધિકાર હતો અને તે અનુસાર તેઓને ચૂંટાયેલા સભ્યોની સમકક્ષ મૂકવામાં આવ્યા હતા. અધિનિયમની કલમ ૬૫(૯) હેઠળ, જ્યારે અને જેમ "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" ની બહુમતી દ્વારા અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર કરવામાં આવતો ત્યારે અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષનો હોદ્દો ખાલી થતો હતો અને તેનાથી વિપરીત જો પ્રસ્તાવ બહુમતીથી પસાર ન થતો, તો તેવો પ્રસ્તાવ નિષ્ફળ જતો હતો. વણસુધારેલા અધિનિયમ અને ૧૯૭૪ ના

નિયમોની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ વાંચતાં, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ૧૯૯૪ પહેલાં પણ ધારાસભાનો આશય એવો હતો કે મતદાન કરવાનો અધિકાર ધરાવતા સભ્યોની, કે જેમાં સહ–વરણ કરાયેલા સભ્યોનો સમાવેશ થતો હતો, તેમની જરૂરી બહુમતી દ્વારા અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર થતાં અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષે પોતાનો હોદ્દો ખાલી કરવો પડતો હતો. શેકલટન કૃત 'લૉ એન્ડ પ્રેક્ટિસ ઓફ મીટિંગ્સ' [૮મી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ–૬૬] માં "બહુમતી" શબ્દ સમજાવતી વખતે વિદ્વાન લેખક જણાવે છે કે વિધાનસભાઓમાં મતદાનનો અધિકાર ધરાવતા લોકોની બહુમતી દ્વારા પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરવો તે સામાન્ય બાબત છે. વિદ્વાન લેખક આગળ જણાવે છે કે, એવા કિસ્સાઓમાં જ્યાં પ્રસ્તાવનો નિર્ણય મતોના ૨/૩ ભાગની બહુમતી દ્વારા કરવાનો હોય, ત્યાં "બહુમતી" શબ્દનો અર્થ તે દરખાસ્ત પર મતદાન કરવા માટે હકદાર વ્યક્તિઓની બહુમતી થશે અને એકવાર જરૂરી બહુમતી દ્વારા પ્રસ્તાવ પર મતદાન થઈ જાય, એટલે તે બેઠકનો ઠરાવ બની જાય છે. તેથી, "બહુમતી" શબ્દનો અર્થ મતદાન કરવા માટે હકદાર વ્યક્તિઓની બહુમતી થશે. પ્રસ્તુત કેસમાં, "બહુમતી" શબ્દ સુધારા પહેલાં અધિનિયમની કલમો ૬૫(૯) અને ૭૨(૯) માં સ્થાન પામે છે. તેથી, અધિનિયમના ૧૯૯૪ ના સુધારા પહેલાં પણ, ધારાસભાનો આશય એવો હતો કે નગરપાલિકા બોર્ડના અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષને પ્રસ્તાવ પર મતદાન કરવાનો અધિકાર ધરાવતા સભ્યોની જરૂરી બહુમતી દ્વારા જ દૂર કરવામાં આવશે. તેથી, અમારો એવો મત છે કે ૧૯૯૪ પહેલાં પણ, ૧૯૭૪ ના નિયમોના નિયમ ૩ હેઠળ "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દોનો અર્થ મતદાનનો અધિકાર ધરાવતા

સભ્યોની કુલ સંખ્યા થતો હતો.

તે કાનૂની સિદ્ધાંત સાથે કોઈ વિવાદ નથી કે ચૂંટણી કરવાનો અધિકાર અને ચૂંટાવાનો અધિકાર એ એક વૈધાનિક અધિકાર છે અને કોઈપણ પદ પર ચૂંટણીની પદ્ધતિ અને રીત તે પદ પરથી વ્યક્તિને દૂર કરવાની યોજનાથી ભિન્ન હોઈ શકે છે. જોકે, પ્રત્યેક કેસમાં, આપણે પ્રશ્નગત અધિનિયમની તપાસ કરવાની રહે છે, જે આપણે ઉપર કરી છે. સંજોગોને જોતાં, અમે ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતના સમર્થનમાં અપીલકર્તા તરફથી ટાંકવામાં આવેલા ચુકાદાઓની ચર્ચા કરવા માંગતા નથી. જોકે, [૨૦૦૦] ૧ એસસીસી ૪૩૨ માં નોંધાયેલા રઈસ અહમદ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ના કેસમાં આ કોર્ટના ચુકાદા પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. સદરહુ કેસમાં આ કોર્ટ યુ.પી. મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ ની જોગવાઈઓ સાથે સંકળાયેલી હતી જે હેઠળ અધ્યક્ષ સીધી ચૂંટણી દ્વારા ચૂંટાય છે; યુ.પી. એક્ટ ની કલમ ૪૩ હેઠળ અધ્યક્ષ તે વિસ્તારના મતદારો દ્વારા ભોગવવામાં આવતા પુખ્ત મતાધિકારના આધારે મતદારમંડળ દ્વારા સીધા ચૂંટાય છે. તે સીધી ચૂંટણીનો કેસ છે. બીજી બાજુ, પ્રસ્તુત કેસમાં રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ ની કલમ ૬૫ હેઠળ, કે જેની સાથે આપણે સંકળાયેલા છીએ, અધ્યક્ષ બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યોમાંથી ચૂંટાય છે. આ તફાવત, અમારા મતે, ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ ૧૯૯૪ પહેલાં સહ–વરણ કરાયેલા અને ચૂંટાયેલા સભ્યોને સમકક્ષ મૂકવામાં આવ્યા હતા. બંને વર્ગોને મતદાન કરવાનો અધિકાર હતો. અધ્યક્ષ બોર્ડના સભ્યોમાંથી ચૂંટાતા હતા. પરિણામે, જ્યારે આવા સભ્યો પ્રસ્તાવના સમર્થનમાં મતદાન કરતા ત્યારે

અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષે હોદ્દો ખાલી કરવો પડતો હતો. સંજોગોને જોતાં, રઈસ અહમદ (ઉપર્યુક્ત) ના કેસમાં આ કોર્ટનો ચુકાદો પ્રસ્તુત કેસની હકીકતોને લાગુ પડતો નથી.

પ્રસ્તુત કેસમાં, હકીકતો પરથી, આપણે ૧૯૯૪ પછીની સ્થિતિ સાથે સંકળાયેલા છીએ. અનુચ્છેદ ૨૪૩આર નગરપાલિકાઓના બંધારણની બાબતમાં ધરખમ ફેરફાર લાવ્યો હતો. તે નગરપાલિકાની રચના, બંધારણ, ચૂંટણી અને તેના સભ્યોના અધિકારો સંબંધિત માર્ગદર્શિકા નિર્ધારિત કરે છે. સદરહુ અધિનિયમ હેઠળ, નગરપાલિકાના સભ્યો એ નગરપાલિકા વિસ્તારના (વોર્ડના) રહેવાસીઓ દ્વારા સીધી ચૂંટણી દ્વારા પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિઓ છે. અનુચ્છેદ ૨૪૩આર(૨)(ક)(૧) રાજ્યના વિધાનમંડળને એવી કોઈપણ વ્યક્તિને બોર્ડના સભ્ય તરીકે નીમવાની મંજૂરી આપે છે કે જે નગરપાલિકા વહીવટના ક્ષેત્રમાં વિશેષ જ્ઞાન ધરાવતી હોય, જોકે, સદરહુ અનુચ્છેદ સાથે જોડેલી શરત ઉપ–ખંડ (૧) હેઠળ નિમણૂક પામેલી વ્યક્તિઓને નગરપાલિકાની બેઠકોમાં મતદાન કરવાનો અધિકાર ધરાવવાથી બાકાત રાખે છે. તેથી, સંવિધાન ચૂંટાયેલા સભ્યો અને નિમણૂક પામેલા સભ્યો, કે જેઓ મૂળભૂત રીતે સલાહકારની ભૂમિકા ભજવે છે, તેમની વચ્ચે ભેદરેખા દોરે છે. ૧૯૯૪ ના ૭૪મા બંધારણીય સુધારાને અનુસરીને, અધિનિયમની કલમો ૯, ૪૫ અને ૭૨ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. સુધારા પહેલાં સહ–વરણ કરાયેલા સભ્યો ચૂંટાયેલા સભ્યોની સમકક્ષ હતા, જોકે, ૧૯૯૪ પછી અધિનિયમની કલમ ૯(૧) હેઠળ માત્ર ચૂંટાયેલા સભ્યો અને વિધાનસભાના સભ્યોને જ મતદાન

કરવાનો અધિકાર છે. કલમ ૬૫ ની પેટા–કલમ (૨) હેઠળ, સુધાર્યા મુજબ, અધ્યક્ષની ચૂંટણી "બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો" દ્વારા કરવાની રહે છે. આ ફેરફાર ખૂબ મહત્વપૂર્ણ છે. ૧૯૯૪ પહેલાં, અધ્યક્ષની ચૂંટણી "બોર્ડના સભ્યો" દ્વારા કરવાની હતી, જે વણસુધારેલી કલમ ૬૫(૨) માં વપરાયેલો શબ્દપ્રયોગ છે, કારણ કે સહ–વરણ કરાયેલા સભ્યોને મતદાન કરવાનો અધિકાર હતો. જોકે, ૧૯૯૪ માં, અધિનિયમની કલમ ૬૫(૨) માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો અને જૂની કલમમાંના "બોર્ડના સભ્યો" શબ્દપ્રયોગના સ્થાને "બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો" શબ્દપ્રયોગ મૂકવામાં આવ્યો હતો. વાસ્તવમાં, અગાઉ અધિનિયમની કલમો ૬૫ અને ૭૨ માં આવતો "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગ કાઢી નાખવામાં આવ્યો છે કારણ કે કલમ ૬૫(૨) માં સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે અધ્યક્ષની ચૂંટણી માત્ર બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો દ્વારા જ પોતાનામાંથી કરવામાં આવશે. તેથી, ૧૯૯૪ પછીના અધિનિયમની યોજના એવી છે કે અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષની ચૂંટણી બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો દ્વારા કરવામાં આવશે અને બોર્ડના ચૂંટાયેલા સભ્યો દ્વારા અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર થતાં તેમનો હોદ્દો ખાલી થશે. તેથી જે સ્થિતિ ફલિત થાય છે તે એ છે કે ૧૯૯૪ પહેલાં અને પછી બંને સમયે, અવિશ્વાસના પ્રસ્તાવ પર મતદાન કરવા માટે હકદાર સભ્યો દ્વારા જ મતદાન કરવાનું હતું. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૩ "જ્યાં સુધી સંદર્ભથી અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી" શબ્દોથી શરૂ થાય છે. કલમ ૩(૩૬) માં "કુલ સંખ્યા"/"સમગ્ર સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા આપેલ સમયે હોદ્દો ધરાવતા સભ્યોની કુલ સંખ્યા તરીકે કરવામાં આવી

છે. સદરહુ શબ્દપ્રયોગ "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" નિયમ ૩(૫), (૮) અને (૯) માં સ્થાન પામે છે. તેથી, આપણે નિયમ ૩(૫), (૮) અને (૯) ને સદરહુ અધિનિયમની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં વાંચવાના રહેશે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, ૧૯૯૪ પહેલાં અને ૧૯૯૪ પછી અધિનિયમની મૂળભૂત યોજના યથાવત્ રહી છે. બંને કિસ્સાઓમાં, ધારાસભાનો આશય એવો રહ્યો છે કે મતદાન કરવા માટે હકદાર હોય તેવા બોર્ડના સભ્યો દ્વારા અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર થતાં અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષનો હોદ્દો ખાલી થશે. આથી, અમારા મતે, "કુલ સંખ્યા" અથવા "સમગ્ર સંખ્યા" શબ્દપ્રયોગ "ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા" નો અર્થ દર્શાવે છે.

(૧૯૫૯) ૧ ડબલ્યુએલઆર ૮૨૩ માં નોંધાયેલા નોલ્સ વિરુદ્ધ ઝૂઓલોજિકલ સોસાયટી ઓફ લંડન ના કેસમાં કોર્ટ ઓફ અપીલ્સ દ્વારા ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે કોઈ સોસાયટીના ઉપનિયમોમાં "મતદાન કરવા માટે હકદાર ફેલોની બહુમતી" શબ્દપ્રયોગનો અર્થ બેઠકમાં ઉપસ્થિત અને મતદાન કરવા માટે હકદાર હોય તેવા લોકોની બહુમતી થશે અને સમગ્ર મતદારમંડળ, પછી ભલે તેઓ ઉપસ્થિત હોય કે ન હોય, તેમની બહુમતી નહીં. અમારી સમક્ષ, ઉપર જણાવ્યા મુજબ, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળા તેમની એવી દલીલના સમર્થનમાં કે "સભ્યોની કુલ સંખ્યા" શબ્દોનું અર્થઘટન "ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યા" તરીકે કરવું જોઈએ, કેસસ ઓમિસસનો દાવો કરી રહ્યા છે. અમને આ દલીલમાં કોઈ તથ્ય જણાતું નથી. એઆઈઆર (૧૯૭૮) એસસી ૬૮ ના પૃષ્ઠ ૧૦૭ પર નોંધાયેલા કર્ણાટક રાજ્ય વિરુદ્ધ

ભારત સંઘ અને અન્ય ના કેસમાં આ કોર્ટ દ્વારા એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે જોકે અદાલત કેસસ ઓમિસસની પૂર્તિ કરી શકતી નથી, છતાં એ પણ એટલું જ સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે વાસ્તવમાં કોઈ કેસસ ઓમિસસ ન હોય ત્યારે તેણે કોઈ કાયદાનું એવું અર્થઘટન ન કરવું જોઈએ જેથી કેસસ ઓમિસસ ઊભો થાય.

સારાંશમાં, ૧૯૯૪ પહેલાંની અને ૧૯૯૪ પછીની જોગવાઈઓ હેઠળ, ધારાસભાનો આશય એવો હતો કે મતદાન કરવાનો અધિકાર ધરાવતા સભ્યોની જરૂરી બહુમતી દ્વારા અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર થતાં અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષને દૂર કરવામાં આવશે. ઉપરોક્ત કારણોસર, અમને અહીંની દીવાની અપીલોમાં કોઈ તથ્ય જણાતું નથી અને તે અનુસાર ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ કર્યા વિના તે રદ કરવામાં આવે છે.

એસ. બી. સિન્હા, ન્યાયમૂર્તિ

કાયદાના અર્થઘટનના સિદ્ધાંતોના ઉપયોગ સંબંધિત એક ટૂંકો પરંતુ રસપ્રદ પ્રશ્ન આ અપીલમાં વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થાય છે. રાજસ્થાન રાજ્યે રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૯ (ટૂંકમાં "સદરહુ અધિનિયમ") ઘડ્યો હતો. સદરહુ અધિનિયમની કલમ ૯ બોર્ડના બંધારણ માટે જોગવાઈ કરે છે. બોર્ડ ચૂંટાયેલા સભ્યો તેમજ નગરપાલિકામાં વિશેષ જ્ઞાન અથવા અનુભવ ધરાવતા અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિમણૂક પામેલા સભ્યો તથા નગરપાલિકાનો વિસ્તાર સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે જેમાં સમાવિષ્ટ હોય તેવા મતવિસ્તારનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા લોકસભાના સભ્યનું બનેલું છે. રાજ્યે સદરહુ અધિનિયમની

કલમ ૨૫૭ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલી તેની સત્તાની રૂએ રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ (અધ્યક્ષ/ઉપાધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ) નિયમો, ૧૯૭૪ બનાવ્યા હતા. આ નિયમો અન્ય બાબતોની સાથે અધ્યક્ષને દૂર કરવાની કાર્યરીતિ નિર્ધારિત કરે છે. સંવિધાનના ૭૪મા સુધારાના અમલમાં આવવા પર, જેની રૂએ અનુચ્છેદ ૨૪૩આર ઉમેરવામાં આવ્યો હતો, સદરહુ અધિનિયમની જોગવાઈઓમાં પણ યોગ્ય સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ નિયમોમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો ન હતો.

સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૨૪૩આર આ પ્રમાણે વંચાય છે:

"૨૪૩આર. નગરપાલિકાઓની રચના.

(૧) ખંડ (૨) માં જોગવાઈ કર્યા સિવાય, નગરપાલિકાની તમામ બેઠકો નગરપાલિકા વિસ્તારના પ્રાદેશિક મતવિસ્તારોમાંથી પ્રત્યક્ષ ચૂંટણી દ્વારા પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિઓ વડે ભરવામાં આવશે અને તે હેતુ માટે દરેક નગરપાલિકા વિસ્તારને વોર્ડ તરીકે ઓળખાતા પ્રાદેશિક મતવિસ્તારોમાં વિભાજિત કરવામાં આવશે.

(૨) રાજ્યનું વિધાનમંડળ, કાયદા દ્વારા, જોગવાઈ કરી શકે છે –

(ક) નગરપાલિકામાં નીચેનાના પ્રતિનિધિત્વ માટે –

(૧) નગરપાલિકા વહીવટમાં વિશેષ જ્ઞાન અથવા અનુભવ ધરાવતી વ્યક્તિઓ;

(૨) લોકસભાના સભ્યો અને રાજ્યની વિધાનસભાના સભ્યો કે જેઓ એવા મતવિસ્તારોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા હોય કે જેમાં સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે નગરપાલિકા વિસ્તારનો સમાવેશ થતો હોય;

(૩) રાજ્યસભાના સભ્યો અને રાજ્યની વિધાન પરિષદના સભ્યો કે જેઓ નગરપાલિકા વિસ્તારમાં મતદાર તરીકે નોંધાયેલા હોય;

(૪) અનુચ્છેદ ૨૪૩એસ ના ખંડ (૫) હેઠળ રચાયેલી સમિતિઓના અધ્યક્ષો:

પરંતુ એવી જોગવાઈ છે કે પેરા (૧) માં નિર્દિષ્ટ કરેલી વ્યક્તિઓને નગરપાલિકાની બેઠકોમાં મતદાન કરવાનો અધિકાર રહેશે નહીં;

(ખ) નગરપાલિકાના અધ્યક્ષની ચૂંટણીની રીત."

એ બાબત વિવાદમાં નથી કે અનુચ્છેદ ૨૪૩આર ના પરંતુકના સંદર્ભમાં તેમજ રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટની કલમ ૯ મુજબ, સહ–વરણ કરાયેલા સભ્યોને સ્પષ્ટપણે મતદાનનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો નથી. પરંતુ સભ્ય અથવા સભ્યોની કુલ સંખ્યાની જે વ્યાખ્યાઓ અધિનિયમની કલમ ૩(૧૫) અને ૩(૩૬) માં સમાવિષ્ટ છે તેમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો નથી, જે નીચે મુજબ છે:

"૩(૧૫) 'સભ્ય' એટલે એવી કોઈપણ વ્યક્તિ જે કાયદેસર રીતે બોર્ડના સભ્ય છે;"

"૩(૩૬) 'સમગ્ર સંખ્યા' અથવા 'કુલ સંખ્યા' જ્યારે બોર્ડના સભ્યોના સંદર્ભમાં વપરાય છે, ત્યારે તેનો અર્થ તે સમયે હોદ્દો ધરાવતા સભ્યોની કુલ સંખ્યા થાય છે."

નિયમો અનુસાર, અધ્યક્ષ સામેનો 'અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ' સભ્યોની કુલ સંખ્યાની ૨/૩ બહુમતીથી પસાર થવો જોઈએ અથવા જો કોરમના અભાવે કોઈ બેઠક યોજી ન શકાય, તો તેવો પ્રસ્તાવ નિષ્ફળ ગયેલો ગણાશે; ચૂંટણી લડવાનો અધિકાર જોકે કાનૂન હેઠળ ઉદ્ભવે છે, પરંતુ સંવિધાન (૭૪મો સુધારો) અધિનિયમને ધ્યાને રાખીને તેનું અર્થઘટન બંધારણીય યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને કરવું અનિવાર્ય છે.

સંવિધાનમાં સદરહુ સુધારાના કારણે પાયાના સ્તરે લોકશાહી દાખલ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. એકવાર પાયાની લોકશાહીની વિભાવના સ્વીકારવામાં આવે, પછી અધિનિયમની જોગવાઈઓને વ્યવહારુ અને હેતુપૂર્ણ અર્થ આપવો આવશ્યક છે. પ્રશ્ન હેઠળના મતવિસ્તારો પૈકીના એકમાં માત્ર ૨૩ સભ્યો હતા, જેમાંથી બે નિમણૂક પામેલા સભ્યો હતા અને એક વિધાનસભાના સભ્ય હતા. અવિશ્વાસના પ્રસ્તાવની તરફેણમાં ૧૫ મતો પડ્યા હતા, તેમ છતાં 'મતોની કુલ સંખ્યા' ની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં રાખીને અપીલકર્તા દૂર કરવા પાત્ર હોવાનું જણાયું ન હતું. અમારા મતે, 'મતોની કુલ સંખ્યા' ને ચૂંટાયેલા મતોની કુલ સંખ્યા તરીકે વાંચવી જોઈએ કે પછી વ્યાખ્યા પરથી સ્પષ્ટપણે જણાય છે તેમ સભ્યોની કુલ સંખ્યા તરીકે વાંચવી જોઈએ; તે પ્રશ્ન છે. તે સ્વીકારવામાં

આવ્યું છે કે વર્ષ ૧૯૯૪ માં મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટમાં સુધારા કરવામાં આવ્યા હોવા છતાં નિયમોમાં કોઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી. અસુધારિત જોગવાઈઓ હેઠળ જે તમામ સભ્યો ચૂંટાયેલા સભ્યો ન હતા તેમને ચૂંટાયેલા સભ્યો તરીકે ગણવામાં આવતા હતા. તેમના અધિકારો તેમની સમકક્ષ હતા. અધ્યક્ષની ચૂંટણી અને તેમને દૂર કરવાની બાબતમાં સંવિધાને ચૂંટાયેલા સભ્ય અને નિમણૂક પામેલા સભ્ય વચ્ચે ભેદ પાડ્યો છે તે હકીકત જ સૂચવે છે કે હવે નવા અર્થઘટનની આવશ્યકતા છે. નિમણૂક પામેલા સભ્યો એ વિષયનું વિશેષ જ્ઞાન ધરાવતી વ્યક્તિઓ છે. તેમની નિમણૂક એટલા માટે કરવામાં આવે છે જેથી તેઓ બોર્ડના સભ્યોને યોગ્ય સલાહ આપી શકે કે જેનાથી બોર્ડ નગરપાલિકાની બાબતો કાર્યક્ષમ રીતે ચલાવી શકે. હોદ્દો સંભાળનાર વ્યક્તિ કોણ છે અથવા તેનું રાજકીય જોડાણ શું છે તે ધ્યાનમાં લીધા વગર તેઓ બોર્ડના સભ્ય તરીકે ચાલુ રહે છે. તેમને ચૂંટણી સાથે કોઈ સંબંધ નથી. તેઓ તેમાં ભાગ લેતા નથી. વધુ મજબૂત તર્કના આધારે અધ્યક્ષ અથવા ઉપાધ્યક્ષને હોદ્દા પરથી દૂર કરવા અંગે પણ તેમને ભજવવા માટે કોઈ ભૂમિકા સોંપવામાં આવી નથી.

સદરહુ અધિનિયમની અર્થઘટન કલમની શરૂઆત "જ્યાં સુધી સંદર્ભથી અન્યથા જરૂરી ન હોય" તેવા શબ્દપ્રયોગથી કરવામાં આવી છે; વ્યાખ્યાને અલગ પાડીને વાંચવી જોઈએ નહીં. તેને જે શબ્દસમૂહ વ્યાખ્યાયિત કરતો હોય તેના સંદર્ભમાં વાંચવી આવશ્યક છે. તે અસ્પષ્ટ કે શંકાસ્પદ હોવી જોઈએ નહીં. શબ્દોની વ્યાખ્યાને સાર્થક રીતે લાગુ કરવી જોઈએ; જ્યાં સંદર્ભ અર્થઘટન કલમમાં આપેલી વ્યાખ્યાને અપ્રસ્તુત કે બિન–લાગુ બનાવે છે, ત્યાં તે જ અર્થ

આપી શકાય નહીં.

સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિરુદ્ધ ઈન્ડિયન મેડિકલ એસોસિએશન, [૨૦૦૨] ૧ એસસીસી ૫૮૯ માં, અમારા પૈકીના એક (વી.એન. ખરે, ભારતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ) એ જણાવ્યું હતું કે વિષયવસ્તુને ધ્યાનમાં લેતાં અર્થઘટન કલમમાં આપેલી વ્યાખ્યા લાગુ પડશે નહીં. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે:

"૮. અધિનિયમની કલમ ૨ નું માત્ર અવલોકન દર્શાવે છે કે તેની શરૂઆત "આ અધિનિયમમાં, જ્યાં સુધી સંદર્ભથી અન્યથા જરૂરી ન હોય...." એવા શબ્દોથી થાય છે. ચાલો આપણે શોધી કાઢીએ કે અધિનિયમની કલમ ૬૪ ની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં "મેનેજમેન્ટ" પદાવલીનો વ્યાખ્યાયિત અર્થ અધિનિયમની કલમ ૬૪ માં રહેલા "મેનેજમેન્ટ" શબ્દને આપી શકાય કે કેમ. રેગ્યુલેશનના પેરા ૩ માં, આવશ્યકતા પ્રમાણપત્ર રાજ્ય સરકાર દ્વારા આપવામાં આવવું જરૂરી છે અને નવી મેડિકલ કોલેજ સ્થાપવાની મંજૂરી અધિનિયમની કલમ ૬૪ હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા આપવામાં આવવાની હોય છે. જો આપણે અધિનિયમની કલમ ૬૪ માં આવતા "મેનેજમેન્ટ" શબ્દપ્રયોગને વ્યાખ્યાયિત અર્થ આપીએ, તો તેનો અર્થ એ થશે કે યુનિવર્સિટી મારફતે સરકારી મેડિકલ કોલેજ સ્થાપવાની મંજૂરી આપવા માટે રાજ્ય સરકારે પોતાની સમક્ષ જ અરજી કરવી જરૂરી બનશે. તેવી જ રીતે તેનો અર્થ એ પણ થશે કે રેગ્યુલેશનના પેરા ૩ હેઠળ આવશ્યકતા પ્રમાણપત્ર આપવા માટે પણ રાજ્ય સરકારે પોતાની સમક્ષ જ અરજી કરવી પડશે. અમારે દિલગીરી સાથે જણાવવું પડે છે કે અધિનિયમની

કલમ ૬૪ માં આવતી "મેનેજમેન્ટ" પદાવલીને તે પદાવલીનો વ્યાખ્યાયિત અર્થ આપી શકાય નહીં. પ્રસ્તુત કેસમાં, સંદર્ભ અધિનિયમની કલમ ૬૪ માં આવતા "મેનેજમેન્ટ" શબ્દને વ્યાખ્યાયિત અર્થ લાગુ કરવાની પરવાનગી આપતો નથી અથવા તેવી અપેક્ષા રાખતો નથી. ....." કાનૂનને કાર્યક્ષમ બનાવવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે અદાલતે મુસદ્દા ઘડતરની સ્પષ્ટ ક્ષતિઓ સુધારી હોય તેવા પુષ્કળ ઉદાહરણો છે. યોગ્ય કેસોમાં અદાલત શબ્દો ઉમેરી શકે છે અથવા રદ કરી શકે છે કે બદલી શકે છે.

નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ સ્વર્ણ સિંહ અને અન્ય, [૨૦૦૪] ૩ એસસીસી ૨૯૭ માં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે અધિનિયમની જોગવાઈઓના અર્થઘટન માટે તેનો ધારાકીય ઇતિહાસ તપાસવો ઇચ્છનીય છે; કાનૂનની જોગવાઈઓને અસરકારક બનાવવા માટે ગૌણ કે પ્રત્યાર્પિત વિધાનને પણ અર્થપૂર્ણ રીતે વાંચવું આવશ્યક છે. કોઈ શબ્દનો સાચો અર્થ પસંદ કરવામાં તેનાથી નીપજતા પરિણામોને ધ્યાનમાં લેવા અનિવાર્ય છે. જો બે અર્થઘટનો અપનાવવા શક્ય હોય, તો જે અર્થ જોગવાઈને કાર્યક્ષમ બનાવતો હોય અને વૈધાનિક યોજના સાથે સુસંગત હોય તેને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ.

આર. વિરુદ્ધ સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ ફોર ધ હોમ ડિપાર્ટમેન્ટ એક્સ પાર્ટે વેનેબલ્સ, (૧૯૯૮) એસી ૪૦૭ માં, એક મહત્ત્વનો મુદ્દો એ હતો કે હત્યા માટે દોષિત ઠરેલા અને હર મેજેસ્ટીની મરજી હોય ત્યાં સુધી અટકાયતમાં રાખવાની સજા પામેલા અરજદાર–બાળકોને વાસ્તવમાં કેટલા સમય સુધી અટકાયતમાં

રાખવા જોઈએ. બાળકોના કલ્યાણને ધ્યાનમાં રાખીને બહુમતીએ ઠરાવ્યું હતું કે સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ નિયત કરેલા ટેરિફ સમયગાળાની સતત સમીક્ષા કરવા બંધાયેલા હતા; દીપલ ગિરીશભાઈ સોની અને અન્ય વિરુદ્ધ યુનાઈટેડ ઈન્ડિયા ઈન્સ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ, બરોડા, [૨૦૦૪] ૩ સ્કેલ ૫૪૬ માં, આ અદાલતની એક બેન્ચે હેતુપૂર્ણ અર્થઘટનના સિદ્ધાંતો લાગુ કરીને કાનૂન પાછળ રહેલા ઉદ્દેશ્યને અમલી બનાવવાની આવશ્યકતા પર ભાર મૂકતા નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

> "હવે તે સુસ્થાપિત છે કે કાનૂનના અર્થઘટનના હેતુ માટે, તેને તેની સંપૂર્ણતામાં વાંચવો જોઈએ. અધિનિયમના ભાવાર્થ અને ઉદ્દેશ્યને તેની પૂર્ણ અસર આપવી આવશ્યક છે. [જુઓ હાઈકોર્ટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય વિરુદ્ધ ગુજરાત કિશન મઝદૂર પંચાયત અને અન્ય, જેટી (૨૦૦૩) ૩ એસસી ૫૦, ઈન્ડિયન હેન્ડીક્રાફ્ટ્સ એમ્પોરિયમ અને અન્ય વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, [૨૦૦૩] ૭ એસસીસી ૫૮૯, અમીર ટ્રેડિંગ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિરુદ્ધ શાપૂરજી ડેટા પ્રોસેસિંગ લિમિટેડ, જેટી (૨૦૦૩) ૯ એસસી ૧૦૯, (૨૦૦૩) ૯ સ્કેલ ૭૧૩ અને અશોક લેલેન્ડ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ તમિલનાડુ અને અન્ય, (૨૦૦૪) ૧ સ્કેલ ૨૨૪]. હેતુપૂર્ણ અર્થઘટનના સિદ્ધાંતો લાગુ કરીને કાનૂન પાછળ રહેલા ઉદ્દેશ્યને અમલી બનાવવો આવશ્યક છે."

(રીમા અગ્રવાલ વિરુદ્ધ અનુપમ અને અન્ય, [૨૦૦૪] ૩ એસસીસી

૧૯૯ પણ જુઓ).

રઈસ અહમદ વિરુદ્ધના કેસમાં બેન્ચે સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. અને અન્ય, [૨૦૦૦] ૧ એસસીસી ૪૩૨, કે જેના પર અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે ભારપૂર્વક આધાર રાખ્યો હતો, તેમાં અગાઉ ઉલ્લેખિત કોઈપણ પ્રશ્ન પર વિચાર કર્યો ન હતો.

તે કેસમાં અધિકારો કાનૂન દ્વારા સંચાલિત હતા. સંવિધાનિક યોજના અનુસાર અધિનિયમમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. યુ.પી. નું વિધાનમંડળ આવા સુધારાના પરિણામો પ્રત્યે સભાન હતું. સદરહુ સુધારાની કાયદેસરતા (સત્તા) ને પડકારવામાં આવી ન હતી. જોકે, પ્રસ્તુત કેસમાં, કાર્યરીતિ નિયમોમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે જે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩આર સાથે સુસંગત રીતે અધિનિયમમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હોવાની હકીકત છતાં હજુ પણ અસુધારિત રહી છે.

કોઈપણ સંજોગોમાં સદરહુ નિર્ણય આ અદાલતની ૨–ન્યાયાધીશોની બેન્ચ દ્વારા આપવામાં આવ્યો હોવાથી અમારા પર બંધનકર્તા નથી.

વળી, કાયદામાં કરવામાં આવેલો સુધારો સમગ્ર કાયદામાં ફેરફાર કરવાનો ધારાસભાનો ઈરાદો હતો કે કેમ તે અંગે ધારાસભાના ઈરાદા બાબતે નિર્ણાયક ન હોઈ શકે. આ અદાલત દ્વારા ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૧–એ ના સમાવેશ પર આ પ્રશ્ન ધી વર્કમેન ઓફ મેસર્સ ફાયરસ્ટોન ટાયર એન્ડ રબર કંપની ઓફ ઈન્ડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અને અન્ય વિરુદ્ધ ધી મેનેજમેન્ટ અને અન્ય,

એઆઈઆર (૧૯૭૩) એસસી ૧૨૨૭ માં વિચારણા હેઠળ આવ્યો હતો, જેમાં તે પૂર્વે આ અદાલતે પોતાના અગાઉના ચુકાદાની નોંધ લીધી હતી જેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તપાસ ન થઈ હોય કે ખામીયુક્ત તપાસ થઈ હોય તેવા કિસ્સામાં, કામદાર દ્વારા આચરવામાં આવેલી કથિત ગેરવર્તણૂક અંગે યથાપ્રસંગ ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલ અથવા લેબર કોર્ટ સમક્ષ પુરાવા રજૂ કરવાની નોકરીદાતાને છૂટ રહેશે. ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૧–એ, જે તારીખ ૧૫.૧૨.૧૯૭૧ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવી હતી, તે આ પ્રમાણે વંચાય છે:

> "૧૧–એ. કામદારોને સેવામુક્ત કરવા અથવા બરતરફ કરવાના કિસ્સામાં યોગ્ય રાહત આપવાની લેબર કોર્ટ, ટ્રિબ્યુનલ અને નેશનલ ટ્રિબ્યુનલની સત્તાઓ.– જ્યાં કોઈ કામદારને સેવામુક્ત કરવા અથવા બરતરફ કરવા સંબંધિત કોઈ ઔદ્યોગિક વિવાદ ન્યાયનિર્ણય માટે લેબર કોર્ટ, ટ્રિબ્યુનલ અથવા નેશનલ ટ્રિબ્યુનલને મોકલવામાં આવ્યો હોય અને ન્યાયનિર્ણયની કાર્યવાહી દરમિયાન યથાપ્રસંગ લેબર કોર્ટ, ટ્રિબ્યુનલ અથવા નેશનલ ટ્રિબ્યુનલને એવી ખાતરી થાય કે સેવામુક્તિ અથવા બરતરફીનો હુકમ વાજબી ન હતો, તો તે પોતાના એવોર્ડ દ્વારા સેવામુક્તિ અથવા બરતરફીના હુકમને રદ કરી શકે છે અને તે યોગ્ય લાગે તેવી શરતો અને નિયમો પર, જો કોઈ હોય તો, તે કામદારને પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપી શકે છે, અથવા કેસના સંજોગો અનુસાર સેવામુક્તિ કે બરતરફીના બદલામાં કોઈપણ ઓછી સજા ફટકારવા સહિતની અન્ય રાહત તે કામદારને આપી શકે છે: પરંતુ એવી જોગવાઈ છે કે આ કલમ

હેઠળની કોઈપણ કાર્યવાહીમાં, યથાપ્રસંગ લેબર કોર્ટ, ટ્રિબ્યુનલ અથવા નેશનલ ટ્રિબ્યુનલ માત્ર રેકોર્ડ પરના સાધન–સામગ્રી પર જ આધાર રાખશે અને તે બાબતના સંબંધમાં કોઈ નવો પુરાવો લેશે નહીં."

[ભાર મૂકવા માટે રેખાંકન મારું છે] સદરહુ જોગવાઈઓને ધ્યાને લેતાં, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ટ્રિબ્યુનલનું અધિકારક્ષેત્ર માત્ર શિસ્તભંગની કાર્યવાહીના રેકોર્ડ પરથી જ બાબતની ગુણદોષતા પર વિચાર કરવા પૂરતું મર્યાદિત હતું. સદરહુ દલીલને ફગાવી દેતાં આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે:

" ..... ધ્યાનમાં રાખવા જેવું બીજું પાસું એ રહેશે કે અગાઉ વિગતવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેમ, આ અદાલતના નિર્ણયોની એક લાંબી શૃંખલા રહી છે, જે સેવામુક્તિ કે બરતરફીના હુકમોમાંથી ઉદ્ભવતા વિવાદોના ઔદ્યોગિક અદાલતો દ્વારા ન્યાયનિર્ણયના સંબંધમાં વિવિધ સિદ્ધાંતો સ્થાપિત કરે છે. તેથી કલમના શબ્દો પરથી એ શોધવું પડશે કે શું તેણે આ નિર્ણયો દ્વારા સ્થાપિત સમગ્ર કાયદામાં ફેરફાર કર્યો છે કે કેમ, અને જો તેમ હોય, તો શું કલમની ભાષામાં તે ઈરાદાની સ્પષ્ટ અભિવ્યક્તિ છે કે કેમ." અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ટ્રિબ્યુનલ ખાતાકીય તપાસના પુરાવાનું પુનઃમૂલ્યાંકન કરવાની અને નોકરીદાતા દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલો સદરહુ પુરાવો કામદાર સામે આક્ષેપિત ગેરવર્તણૂક સાબિત કરે છે કે નહીં તે અંગે પોતાની જાતને સંતુષ્ટ કરવાની સત્તા ધરાવે છે, પરંતુ ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રની તેના રેકોર્ડ પર કોઈ નવી સામગ્રી ન લાવવાની કથિત મર્યાદા હોવા છતાં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે:

"૩૩. જો નોકરીદાતા દ્વારા કોઈ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી ન હોય અથવા જો તપાસ ખામીયુક્ત ઠરે, તો સેવામુક્તિ અથવા બરતરફીના હુકમને વાજબી ઠેરવવા માટે ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ પ્રથમ વખત પુરાવા રજૂ કરવાનું નોકરીદાતા માટે અત્યારે પણ ખુલ્લું છે. અમે કામદારો વતી કરવામાં આવેલી એ દલીલ સ્વીકારવા તૈયાર નથી કે આ અદાલતે પોતાના વિવિધ નિર્ણયોમાં માન્ય રાખેલો ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ પ્રથમ વખત પુરાવા રજૂ કરવાનો નોકરીદાતાનો અધિકાર છીનવી લેવામાં આવ્યો છે. કલમમાં એવો કોઈ સંકેત નથી કે સદરહુ અધિકાર રદ કરવામાં આવ્યો છે. અગાઉ ઉલ્લેખિત નિર્ણયો પરથી જણાશે તેમ, જો ધારાસભાનો ઈરાદો વર્ષોના લાંબા ગાળાથી માન્ય રાખવામાં આવેલા આવા અધિકારને નાબૂદ કરવાનો હોત, તો કલમના શબ્દો અલગ રીતે ઘડવામાં આવ્યા હોત. સ્વીકૃતપણે તે મતલબના કોઈ સ્પષ્ટ શબ્દો નથી, અને તે બાબતમાં કલમે ગર્ભિત રીતે કાયદામાં ફેરફાર કર્યો હોવાનો કોઈ સંકેત નથી. તેથી, સ્થિતિ એ છે કે જો નોકરીદાતાએ કોઈ તપાસ ન કરી હોય અથવા તેના દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસ ખામીયુક્ત જણાય, તો પણ તે અત્યારે પણ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ પ્રથમ વખત પુરાવા રજૂ કરવાનો હકદાર છે. અલબત્ત, કામદારને વિરુદ્ધ પુરાવા રજૂ કરવાની તક આપવી પડશે."

[ભારપૂર્વક ઉમેરેલ] ચૂંટાયેલા સભ્ય હોય અથવા ચૂંટાયેલા સભ્ય જેવા સમાન અધિકાર ધરાવતા હોય તેવા સભ્યના ભાગીદારીના અધિકાર અંગે અદાલતોના નિર્ણયોની નોંધ બંધુ કાપડિયા, જે. દ્વારા લેવામાં આવી છે; સદરહુ

નિર્ણયો એ હકીકત તરફ નિર્દેશ કરે છે કે નગરપાલિકાના અધ્યક્ષને હોદ્દા પરથી દૂર કરવા માટે શરૂ કરાયેલી કાર્યવાહીમાં માત્ર ચૂંટાયેલા સભ્યો અને તેમની સમકક્ષ ગણવાના હોય તેવા સભ્યો જ ભાગ લેવા માટે હકદાર હતા.

જોકે, સંવિધાનમાં સુધારા અને તેના પરિણામે રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા રાજસ્થાન મ્યુનિસિપાલિટીઝ એક્ટમાં કરવામાં આવેલા અનુરૂપ સુધારાને કારણે, એવો કોઈ સંકેત આપવામાં આવ્યો નથી કે તેના કારણે નિમણૂક પામેલા સભ્યોમાં કોઈ વિશેષ અધિકારનું સર્જન કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, જોકે તેઓ આવી કાર્યવાહીમાં ભાગ લેશે નહીં અને અધ્યક્ષની ચૂંટણીમાં કે તેમને દૂર કરવાની કાર્યવાહીમાં તેમને મતદાનનો કોઈ અધિકાર રહેશે નહીં.

તેથી, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે વર્ષ ૧૯૭૪ માં ઘડવામાં આવેલા નિયમોમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો ન હોવાથી; અસરકારક અને યોગ્ય અર્થ આપવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે એવો અર્થઘટન કરવો જોઈએ કે માત્ર મતદાનનો અધિકાર ધરાવતા સભ્યો જ તે કાર્યવાહીમાં ભાગ લેવા માટે હકદાર છે અને નિમણૂક પામેલા સભ્યો નહીં.

આ વધારાના કારણો સાથે, હું બંધુ કાપડિયા, ન્યાયમૂર્તિના અભિપ્રાય સાથે સંપૂર્ણપણે સહમત થાઉં છું.

અપીલો ફગાવી દેવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========